Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагlо!

СЕРДАЛО

НОХЧ-ГlАЛГlАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ,
КПСС НОХЧ-ГlАЛГlАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 10 ЯНВАРЬ, 1991 ШУ. ★ № 4 (7950). ★ Мах 8 кеп.

СССР Лакхехьарча Совета йиъл агlа сесси

Союзни парламента юххера а таро хилар соахка тlадиса декхар кхоачашде. 1991 шера СССР Паччахьалкхен планахи Паччахьалкхен бюджетахи долча законий проекташ — керттера дош да кхаь кlира юкъагlбаьккха хинна ший болх юхадlаболабаьча СССР Лакхехьарча Совета сессе дувцаш дар.

Палаташа цхьана еш йола заседани хьаеллаш СССР Лакхехьарча Совета Председатела А. И. Лукьянова белгалдаьккхар, ротаци яьчул тlехьагlа дикка керданьккхача парламенто шера lоаьча опытацара дика мел долчох пайда эцаргхилах ше дог тийша волга.

Сесси болх беш я СССР халкъа депутатий дукха ха йоаццаш хинна Съезд чакхма яьллинге, аьлар цо. Парламента керте латтачо кlоаргга тохкам беш йийцар форума итогаш, белгалдаькхар, дувцар общество гlулакх тоадара боккха лоархlам бола, дика наькъаш белгалдеш, йолча событех да.

Сессе дlахо бе безача балха цхьадола процедурни делаш къоастадаьчул тlехьагlа, депутаташ болабелар 1991 шера йолча Паччахьалкхен планахи Паччахьалкхен бюджетахи долча законий проекташ тlехьарча этапе ювца.

Дагадохийтаргда вай уж проекташ соахка ноябрь бетта палатай цхьана яьча заседане йийца хилар. Председатель волчо ма аллара, сессе вlашагlъеллача согласительни комиссе, дакъа а лоацаш парламента массазарча комитеташка йийца чакхъяьннай. Цига дийцачун итогаш еш къамаьл дир СССР Лакхехьарча Совета плановни бюджетно-финансовни комиссе председатела В. Г. Кучеренкос.

Сесси дlахо болх беш я.

(ТАСС).

ДИКА ДlАДОЛАДАЬД КЕРДА ШУ

Соахка даьха производственни хьокхамаш денгара денга дикагlа хулийташ дlадоладаьд керда шу «Малгобекнефть» НГДУ мехкдаьттахоша. Цхьа ди-бийса дlадахийтац цар заданел тlех итташ тоннаш мехкдаьттеи эзараш кубически метраш гази ца йоаккхаш.

Дика къахьегама лерюташ чакхдаьккхар цар дlадаха шу а. Паччахьалкхен планал совгlа даьккхар пхийтта эзари бархl бlаьи тонн «lаьржа дошув». Хlаьта цу юкъа заданел тlех яьккхар цар цхьа миллиони 900 эзари совгlа кубически метр газ. Шоай потребителашта бийдал лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд цар.

К. МАГОМАДОВ.

Ахчан реформа: хургъя е хургъяц

Компетентни источникашкара хоаш ма хиллара, мехка чакхйоахаш цхьаккха тайпара мероприятеш яц ахчан реформана кийчо яра хьакъехьа.

Специалисташта хетачох, из деш хилча эшаргда 5 миллиард инвалютни сомал кlезигагlа доацаш ахча — спецкаьхат, басараш, керда ахча кепатохара йола оборудовани доазол арахьара эцара. (Эксперташа даьча лоархlамех, мехка йолаш йолча мощносташта могаргдац ерригa эшаш йолчарех 25 процентал дукхагlа керда ахчан знакаш кепатоха.

Хlаьта кхы 3,5 миллиард сом дlагlоргдар кепатохара процедурага шийга а.

(«Аргументаши факташи»), яха газет, 1991 ш. январь, № 1).

ХОАМ

Грозненски горисполкомо хоам бу. 1991 шера 14 январе денз дезала карточкаех кхачан товараш нормированни дохкалга юкъедоаладеш хиларах: шекар, маша даьтта, генарий даьтта. Уж товараш дохкара нормаш йолаш йолча ресурсашка хьежжа хlара бетта увттаергья.

Дезала карточкаш хьаэцара а царех доагlар хьаэцара а деша хьакъехьа городской прописка йолаш болча наха дувца деза дезала члений паспорташ е ваь хилара тешалаш долаш тlа а баха шоаш бахача моттига юхехьа йолча тикаца.

Юрташка бахаш болча, г. Грозерча предприятешка болх беш болча гражданаша кхачан карточкаш хьаэца деза шоаш болх беш болчча моттигера.

Тикана дlатlачlоагlбара деша хьакъехьа хила тарлуш йола конфликташ къоастае йоагlа вахача моттигерча райисполкомаша.

Грозненски горисполком.

ЕКАШ Я ПОЭТА ОАЗ

Йоазонхо М. Мамакаев ваь 80 шу дузаш

Укх деношка республика общественносто дездир нохчий поэти прозаики хиннача Мамакаев Мухьмада 80 шу дизар. Цу цlейна хетаяь сайре хьайийллар Нохч-Гlалгlай республика Лакхехьарча Совета Председатела Д. Г. Завгаева.

— Хlара къаман хул хьамсара цlи йола визза кlант, цу тайпарча нахах вар Мамакаев Мухьмад, — аьлар Завгаева. — Тахан, укх зале багlачарна юкъе дукха ба цун ученикаш хинна, атта боацача литературни никъ тlа бовла цо гlо даь нах. Ший халкъа тешаме воl волаш хьавера из.

М. Мамакаева вахара наькъахи цун творчествахи доклад йир филологически lилмай доктора профессора Х. Туркаева.

Мамакаев вовзаш а везаш а хинна дукха а хьаьший бар зале гулбенна. Царех бар РСФСР яздархой организацера, Черсий - Балкхаройчера, «Дон» яхача журнала викалаш, Херсонера, Карачаево - Черкесски республикера хьаьший, Ростовски яздархой организацера, Кубанера баьхка, мехка бовзаши безаши бола поэташ, прозаикаш, драматургаш.

— Тахан 80 шу даьнна хургдар цун, — аьлар Херсонски областерча цlихезача поэта Братан Николай Ивановича. — Хlаьта «хургдар» яха дош сенна доагlа? Из-м дийна ва. Хlана аьлча, поэт леш вац, из дийна ва цун поэзи мел яхача хана. Цун дош дахаргда вай меттел. тlехьа тlаккхувча ноахалий дегаш а гlоздоахаш.

Малаш-б цун книжкай турпалаш? Революце мюрид — А. Шерипов, Нохчийченна эггара дукхагlбезаш хиннача турпалех цаl — Хоарачой Заьламха, ший хьехархо — къаьга кхетам бола Коста Хетагуров, Шолжа-Гlалий тlа бlаь дийнахьа лаьттача тlема доакъашхо — комиссар Сафонов, Л. Н. Толстоя тешаме доттагlа Мисербиев Садо.

Аз сайна хьалхашка декхар оттадац (е цlаккха а отта а дергдацар) М. Мамакаева прозанеи поэзенеи карагlдаьннараши кхоачамбоацараши къоастаде дагахьа. Из специалистий — литературоведий гlулакх да. Аз массаза а доаккхал даьд вахаро цунна хьалхашка увттаьяча халонех чакхвувла цун хиннача къонахчалах.

Кхо-диъ шу даьннача хана бо а хинна висар. Хало лайний. Дийшад. Малхбоален къахьегамхой Коммунистически университете деша вахав. Российски империцхьан йистера «баьде» лоамаро. Хlаьта из ше селла къона волаш кхийравац цу ханарча бовзаш болча историкащцеи йоазонхощцеи къовсавала.

Сталинско - бериевски репрессешта кlалхарваьннавац М. Мамакаев. Из саг мадарра аьлча, нохчий интеллигенце корта, кхы тlатохеи тlерадаккхен хlама доацаш бехке ваьв «халкъий да» ве кlийле еш хиннав, аьнна. Тlаккха дlадоладеннад дlаьха, lазапе концлагерашкара ялхайтта шу, духхьал лечара кlалхарвалар духьа а доацаш лоаттабаьча къовсама дlаьха, хала шераш. Из бар саг хила бокъо яккхар духьа; ший къаман мотти культуреи хила бокъо, творчествана бокъо яккхар духьа лоаттабаь къовсам.

— Халкъо доккхал ду М. Мамакаева къонахчалахи талантахи, цунах сай хьехархо лоархl аз, цунца вlашагlкхетар сай хинна деце а. — аьлар вовзаш волча поэта И. Ляпина. — Духхьала вlаштlехьа лелаш хиннав цхьайолча хана сои Мамакаеви. Из ишта хилара тешал деш да, со студент волча хана, тха института общежите из хинна хилар, хlаьта со цу хана Игарке творчески командировкагlа нийсвеннавар. Цул совгlа цу общежитерча са менle тlа салоlаш а хиннавар из. Сона тахан чlоагlа дукха еза М. Мамакаева Шериповна хетаяь, Багрицке эрсий меттала яьха стихаш. Багрицке Мамакаевга аьннад, хьай къаман — нохчий меттала стихаш ешал сона, аьнна. Циггача, ладийгlачул тlехьагlа, цун стихай «чам» байзачул тlехьагlа цо аьннад, ше таржам де раьза ва аьнна.

Уж стихаш къаьстта лоархlамеи хьисап долаши я вай деношка а. Хlана? Я, российски интеллигентаца бlаь шерашка йийца, царна дагаьлла демократи из бахьан долаш Желябовгlари, Заьламхаша, Борхаша шоай вахар дlаденна йола демократи тахан, вай деношка, вай общеcтве юха хьачуйоагlаш латтандаь. Из бахьан долаш иштта ший вахар дlаденнад Нохчий Цlе Эскар вlашагlделлгача цун командарм хиннача А. Шерипов санна болча къонахаша. Я, вайна уллув, цхьан мехка, цхьан цlагlа, кхыметтел пен мара юкъебоацаш вайца бахаш хила а мегаш бола цхьацца бола нах перестройках перекройка е lертандаь. Эггара керттера дар вайгара дlадаккха гlерт уж нах. Вай даьдаьшеи даьдеи граждански тlемашка цlийца хьадаьккхар, бlаь дийнахьа Шолжа-Гlалий тlа лаьттача тlемца даьккхар, lаьлаха-Юртеи, Гlойтlеи, Долакха-Юртеи, Тlой - Юртеи, Экажкъонгий-Юртеи баьхача наха шоай декъий lо а дехкаш даьккхар.

— Саг дlаваьнначул тlехьагlа мара хац сага мах — оалаш да вайнаьха — иштта дlадоладир ший къамаьл Нохч-Гlалгlайчен халкъа йоазонхочо А. Айдамирова. — Шортта дика хlама корадоагlа вайна мел воча сагах ала а. Тlаккха, тахан вай вувцар ший халкъан бакъвола воl вар. Визза къонах вар. Динача, дуне хоздеча нахах вар Мамакаев Мухьмад. Хlаьта дуне хоздераш къонахий ба.

Дукхаза а хилар со поэта фусаме. Ше визза саг волга хьагойтар цо. Дика дагадоагlа сона, 1963 шера се Гlалий тlа веча цуй фусаме се ваха ди. Соца яр 9—10 шу даьнна са йиlиг. Мухьмада фусам нанас из ший кабинетера хьавийхар. Коч тlаювхаш вар из тхона духьал венача хана. Цхьабакъда, соцара йиlиг бlарга яйча сихха дехьа цlагlа чу а ваха, костюм тlа а йийха юхавера. Кхыметтел цу зlамигача масало а хьагойт из ший дегlаца мел эздел долаш вар.

Цхьайолча хана зама бехке ю вай. Бакъда, зама бехке яц. Къонахчал доаца нах бехке бергбар аз-м. Иштта, Мамакаевца гlулакх доагlаш мел хиннараш юстара боахаш, царна литературе чоалког тувсаш моттигаш яр. Аз дувцар мичара доагlаш да дика кхетаду оаш. Цхьабакъда, Мамакаев къярве магадоккха цар цу хана литературана, искусствана керте лаьттачарна. Из ишта дале а поэта дог чlоагlа кlаьда да. Атта чов хул цунна. Дукха яьча човнаша дега баь lоткъам ла магaнзар Мамакаевна. Сецар поэта дог. Хlаьта из кхалхаро йоккха чов йир са дега а.

Вlашагlкхетаре дукха йийкар Мамакаева стихаш. Хlаьта уж дукхагlъяраш иллеш а хинна дlаяхай.

Ший да иштта лархlарах, цун сий дарах гулбеннарашта дег тlара баркал оалаш къамаьл дир Мамакаева йоlо Зарас.

Художественни самодеятельноста дакъалацархоша доккха концерт оттадарца чакхъяьлар сайре.

А.-Г. УГУРЧИЕВ,
И. ПЛИЕВА сурташ.

Нохч-Гlалгlай Республика Лакхехьарча Совета Президиума

СОЦАМ

НОХЧ-ГlАЛГlАЙ РЕСПУБЛИКЕ ОБЩЕСТВЕННИ ОБЪЕДИНЕНЕШТА РЕГИСТРАЦИ ЯРАХ

«Общественни объединенеех» долча СССР Закона 11-ча статьяга хьежжа Нохч-Гlалгlай Республика Лакхехьарча Совета Президиумо соцам бу:

1. Дlахо йодача хана республика территоре тlа общественни объединенеш вlашагlйохкареи цар балхеи порядкана регулировани ярах дола Нохч-Гlалгlай Республика Закон тlаэццалца, республикански общественни объединеней уставашта регистраци елга Нохч-Гlалгlай Республика юстицес министерствас, кхыча общественни объединеней уставаш — йоагl-йоагlча халкъа депутатий Советий районни исполнительни комитеташа чакхдоаккхаргдолаш оттаде.

2. Общественни объединене устава регистраци яра устав тlаийцача дийнахьа денз цхьа бутт балалехьа заявлени дlачулу цу общественни объединене кулгалдара органа членаша кlал кулгаш а яздаь царех хlаравар ваха моттиг белгалъяь а йолаш. Заявленеца хила деза устав, учредительни съезда (конференце) е устав тlаийцача юкъарча собране протокол, «Общественни объединенеех» долча СССР Закона 6-чей 8-чей статьяша дlадехараш кхоачашдаь хилар бакъдеш йола кхы материалаш.

Устава регистраци ярах йолча заявленега хьож из хьачукхаьчача дийнахьа денз ши бутт чакхбаллалца йолча хана.

Общественни объединеней уставашта деш дола хувцамаши тlатохараши регистраци е езаш да уставана регистраци яьча порядкагlа а цу ханашка а.

Общественни объединенеш вlашагlъехк иттнел кlезигагlа боацача гражданий инициативагlа, хlаьта республикански политически партеш е профессиональни союзаш 2000-нел кlезигагlа боацаш Нохч-Гlалгlай Республика гражданаш чубоагlаш хила еза.

Общественни объединеней уставашта регистраци еш йолча органаша цу объединеней реестр лелаю.

Общественни объединеней уставашта регистраци яра регистрационни сбораш йоах укх боарамех:

— республикански общественни объединеней уставашта регистраци ярах — 2000 сом.

— кхыча общественни объединеней уставашта регистраци ярах — 500 сом.

Регистрационни сбораш яхара порядок оттаю Нохч-Гlалгlай Республика Министрий Советo.

Нагахьа санна устава регистраци ергйоацаш яле заявителга хоам бу цу хьакъехьа йоазонца хьачуденна устав нийслуш доацача законодательства положени белгал а йоаккхаш.

Регистрацена отказ дарах общественни объединене латкъа йиш я суде, хlаьта из дош дувц граждански процессуальни законодательствагlа белгалъяьча порядкагlа.

Уставашта регистраци янза йола общественни объединенеш болх беш хила йиш яц, хlаьта общественни объединеней балха поряддок толхаяра бехкебараш бехктокхаме оз долаш долча законодательствага хьежжа.

Общественни объединеней балха тlахьожам лоаттабелга, уж дlайоахилга чакхдоаккх «Общественни объединенеех» долча СССР Законага хьежжа.

3. Общественни объединенешен цар балха тlахьожам лоаттабеча органашен кулгала лувц «Общественни объединенеех» дола СССР Закони ер соцами.

Нохч-Гlалгlай Республика Лакхехьарча Совета Председатель Д. Г. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный, 1990 шера, 29 декабрь.

ЧАКХЪЯЬННАЧА РСФСР халкъа депутатий аргlан йоацача шоллагlча Съезде Союзни договора проекта хьакъехьа дош ала безам болаш дукха депутаташ бар. Тхо догдоахаш дар РСФСР халкъа депутата Костоев Ибраьхlима цига къамаьл де таро хургхилар, къамаьлаш де дlаязбаьрий списка тlа 49-гlа вар из.

Цу дешах йола пренеш совцайир 26 депутато къамаьл даьчул тlехьагlа. Цудухьа сона ловра цу динза дисача къамаьла текст а Союзни договорах И. Костоевна хетар а харжархошта дlадовзийта. Сона хетачох, наьха теркам тlагlоргболаш а боккха чулоацам болаш а къамаьл хила тарлора цунах.

РСФСР халкъа депутат Б. БОГАТЫРЕВ.

РСФСР халкъа депутата Б. Богатырева дехар кхоачаш а деш газета редакце лаьрхlад РСФСР халкъа депутатий аргlан йоацача шоллагlча Съезде вай республикагарча РСФСР халкъа депутата И. КОСТОЕВА де кийчдаь хинвача къамаьла текст газета тlа кепатоха.

Депутата дош

Хьамсара халкъа депуташ!

Кепатеха араяьккхача Союзни договора проектана чlоагlа теркам тlабахийтаб мехка. Цун концепце хьакъехьа вай вlаши дагадувлаш хилар а доккха маlан долаш хlама да.

Сона хетачох, белгала тоаьчул тlехьагlа Союзни договора проект советски халкъашта юкъе барт а гlулакхаш а чlоагlдара ларде отта йиш йолаш я, бокъонца демократически хьисапе Суверенни Республикай Союзера шоай паччахьалкхенправови гlулакхаш вlаштlехьдаха цар таро а хургйолаш. Хlаьта а проекта цхьайола положенеш йоагlача тайпара шаьра яц, кхоачамбоацараш долаш а вlашдухьленаш йолаш а я.

Эггара хьалха дувцаргда аз, моллагlча а надстройка ларде латтача боахама гlулакхех. Проекта тlа уж дlанийсдаь да Договора юкъе дакъа лоацараш бокъонца экономически шоай лоlаме ба ала йиш йоацаш. Из хьахьокх, финансови, кредитни, ахчан политика, маьхаш хьахилара дешаш алхха Союзо леладеш, цун кара долаш хилар санна долча бакъдараша. Цудухьа чlоагlа шеко йолаш хьатlаэцалу проекта хьалхарча раздела шоллагlча пункта тlа белгалъяь, хlара халкъ ше дегlадара деррига, проекта тlа яздаь ма хиллара, дешаш ше къоастаде бокъо йолаш да, яха положени.

Проекта цхьаькха кхоачамбоацар да белгала йоацаш а шеко йолаш а формулировкаш цу тlа хилар. Фу яхилга да, масала, «граждански общество хьахулача а дегlайоагlача а партlатони вахар тоадаларен лоархlаме хьал гу республикана», яха дешаш? Вай дахаш дар яц граждански общество? Тlаккха малагlча общеcтве дах вай? Цхьаькха пример. Проекта тlа (принцип 5) белгалдаь да «Республикаша шоай лоlаматlа шоаш белгалъю lаьдала а доалдара а система». Хlаьта укхаза белгал хlана яккхац судебни система, прокуратура органаш?

Преамбуле белгалде доагlар дlаяхача хана вай мехка бlарччача халкъаща лелаьча геноцидах. Договора юкъе дакъа лоацараштa фу хет а цу халкъашта реабилитаци янза яргйоацилга дlакхайкаде а. Договора юкъе дакъа лоацаш мел бараша шоашта декхар тlаэца деза цу тайпара хlама кхы хулийтаргдоацаш. Репрессированни хиннача халкъашта реабилитаци ца а еш Договор чlоагlдар из йоккха фарисейства хургьяр!

Къамашта вlаши юкъерча гlулакхий плане белгал ца даьккхача далац, шоай паччахьалкхен устройство шоай лоlаме белгалъе республикай бокъо хилар дlакхайкадеш, проекта тlа хьоахадаьдац, из бокъо цар территореш тlа дахача дерригача халкъийн вагийча къамийн лоlамцеи хьаштацщеи тарлуш хила езалга. Цу тайпара тlатохар хиланза даргдоацилга хьалхадоах тlехьарча шерашка мехка цхьайолча регионашка хиннача драматически событеша.

Проекта тlара белгала кхоачамбоацар лархlа доагlа, республикаш шоай лоlамагlа Союза юкъе яха йиш хилар дlаяздеча хана, малагlча механизма новкъосталца из хила деза. Из дош къоастаде доагlар республикашка бахача наха юкъе референдум чакхьяккхар санна йола юкъарчал йоацаш йолча демократе форма цун чулоацама юкъе а хьош. Цун дикача итогашка хьежжа царех хул Договора юкъе дакъа лоацараш.

Нийса лархlа йиш яц СССР членал дlадоалаш хилар цун условеш толхаярца мара Договора проекта тlа ца дувзаш долга. Цул мел лоархlамегlа хургьяр цу тlа белгалийча СССР членагара из е вож республика дlаялар цига бахача наха ловр кхоачашдара ларда тlа шоай лоlамагlа хилара положени. Из хьадоагlаш да Договора ший чулоацамгара.

Со хаьдда духьала ва, СССР Конституци тlаэцар, хувцамаши тlатохараши цунна делга Союза дlатlачlоагlдеш хилара. Ларде латташ дола юкъера гlулакхаш Конституце чlоагlдеш хиларга хьежжа, из тlаэцилга, хувцамаши тlатохамаши делга ерригача республикай гlулакх хила деза. Хlаьта республикаша шоаш къоастаде а деза малагlча формагlа кхоачашъе еза цар из шоай бокъо.

Къаьстта теркам тlабахийта боагlаш я СССР Президента статус. Цунца дувзаденна массехк цlенхаштта дош аланза далац Договора проектах.

Цкъа-дале, цу тlа йолаш яц союзни паччахьалкхенна керте латтачун бехктокхама хьакъехьара принципиальни положени, из lалаьмате шера полномочеш йолаш вале а.

Шозлагlа-дале, шеко йолаш я из харжара способ; Фу яхилга да «Президент хорж СССР гражданаша бlарччача Союзеи дукхагlйолча республикашкеи гlолла дукхагlбараша тlехьа кхаж а тоссаш», яхилга? Аз теркам тlаоз цу формулировка шоллагlча даькъа, Президент союзни паччахьалкхенна керте латтар вале, из хоржилга ерригача республикай гlулакх хила доагlа. Из иштта ца хилча цун кандидатура могаеш боаца нах баха республикаш шоай лоlаме Договора членаш хилар дlадоал. Вешта аьлча, мишта хила йиш я СССР Президента Союза вийхал цун субъектай цхьа дакъа из иштта хилар ловш доацаше а?!

Дика къоастадаьдац проекта тlа Федераце Советах дола дош. Цунна тlачlоагlъю Союза чурчеи арахьарчеи политика керттера лостамаш белгалдара йола бокъо (статья 14). Из бахьан долаш СССР Лакхехьарча Советах гlоина йола орган хул Федераце Советага диллача, хlана аьлча цо вlаштlехьйоаккх паччахьалкхен чуреи арахьареи политика.

Хlанз СССР министрий кабинета правови статуса хьакъехьа аргда аз (статья 15):

Цкъа-дале, цу кабинето дездар белгалдеш проекта тlа дlаяздаьдац, вешта аьлча паччахьалкхен органий системера цун моттиги лоархlами.

ШозлагI-дале, СССР министрий кабинет вlашагlйоллачара СССР Лакхехьарча Совета лоархlам духхьал номинальни мара бац, хlана аьлча СССР Президент министрий кабинета хьакъехьа цунца дага мара ца воаландаь. «Дагавалар» яха дош из хоадамболлаш хургдолаш чlоагl ца дича чулоацам боацаш а шин тайпара маlан долаш а нийслу.

Кхозлагlа-дале, СССР министрий кабинета бехктокхама проблема проекта тlа къаьгга къоастаяна я. Цу тlа белгалдаьккхад, кабинет СССР Лакхехьарча Совета хьалхашка бехктокхаме а цу цхьан ханна СССР Президента кара а я, аьнна. Кара я яхилга масса хана а ма дий бехктокхаме хилар. Долче, СССР министрий кабинет бехктокхаме я Лакхехьарча Совета хьалхашка а Президента хьалхашка а. Нагахьа санна кабинет паччахьалкхенна керте латтачун никъ дlахьош яле, малагlча бокъонагlа ше беча балха законодательни органа хьалхашка бехктокхаме хила еза из?! Нийсагlа хургдар СССР Президент Лакхехьарча Совета хьалхашка шин министрий кабинета гlулакхашта бехктокхаме хилар чlоагlдича.

Юххера а, Конституционни суд вlашагlйоллар санна дола принципиально лоархlам бола дош проекта тlа вlалла хьоаха а даьдац. Сона хетачох, из латташ хила еза Договора юкъе мел боагlарий Лакхерча судий викалех, хlаьта аргl-аргlагlа уж керте латташ а хила еза.

Лакхехьа мел дийцачо беррига бехктокхам кхета беш дlаала бокъо лу сона Союзни договора проекта ер вариант кlал кулгаш язде йиш йолаш кийчъенна йоацилга а цун чулоацам чlоагlгlа тоабе безаш болга а.

Кхы хlамаш а да къоастаде дезаш, масала Российски Федераце. Ха деза, ше мала йолаш цо кlал кулг яздергда Договора. Мел чlоагlа кхоачашъяьй суверенитета хьакъехьара РСФСР халкъа депутатий цхьоалагlча Съезда Деклараци, миштий цун къаман-паччахьалкхени административно - территориальнии устройство, долаш дий Федеративни договор, кхоачашъеш йий ший территоре тlарча рузкъана доалдара йола Россе бокъо. Хила тарлуш хlама да, суверенитетах йолча Деклараце положенеш кхоачашъялехьа Союзни договора кlал кулг яздаьчул тlехьагlа, мадарра аьлча Российски Федераци юхайоахаргья цун керттера принципаш, договора проекта тlа хоадамболлаш хlама аьннадац из Деклараци мегаяра хьакъехьа.

Чакхвоалаш ала безам ба, вай мехкарча дукха халонаш текхача халкъий сий могадеш а чlоагlдеш а дола договора се тlехьаволга.

ПЕРЕСТРОЙКА НАЬКЪАГІА

БОАХАМ ЧІОАГІЛУШ ЛАТТ

Декхарех дика лоархІаеш хьайоагІа Ачхой-Мартановски района «Самашкинский» совхоза коллектив. Масала, лурчогІа 900 эзар сома пайда бир цо, хІаьта соахка — 1 миллиони 906 эзари сома. 1989 шера баьча балха итогех дІадахача шера РСФСР Министрий Совета, ВЦСПС карара кара тела ЦІе байракх елар цу боахама.

Уж толамаш даха мишта вІаштІехьдаьлар, болх кхытІа а тоабара фу де лерхІ. Цунах лаьца дувц цу совхоза директора Байдуев Іийсас.

Укх боахаме 1987 шера июль бетта вера со. Балха хьалаш геттара во дар, къаьстта а хьайбаш лелаеча. ХІаьта тха совхоз хьайбай продукци яккхара лостам болаш ма йий.

Производствана оахош финансировани елга вІаштІехьдаккха, аьнна, декхар оттадир тха коллективана хьалхашка района кулгалхоша 1988 шера. Цхьабакъда, боахама экономика хьал, дайзача, цу хьисапе болх белга цхьан шера тІехьадаккха дийзар. ХІана аьлча, лаьрхІа кийчо ца йича наха дІадала алапи а доацаш совхоз юсаргйолга гуш дар.

Тхоай мел йола таронаш оарцагІъяьхар оаха боахама болх тоабара. Къаьстта теркам тІабахийтар хьайбаш доакъарца Іалашдара. Кхо бІаьи итт гектара тІа дІайийна люцерна яр тха. Цигара ма хулла дукхагІа хьувкъам чуэца гІерташ, ши километр турбаш а лхка шин насосни станце новкъосталца Шолжа чура хьаувзаш дийнахьа а бус а хий дийттар. Цу гІулакхо йиш хилийтар доакъар Іалашдарал совгІа, цигара яьккхача баьццаца октябрь бутт юкъекхаччалца хьайбаш кхаба. ХІаьта хІара хьайбана лаьрхІа 9,1 центнер доакъара единица мара кийчъе вІаштІехьдаланзар тха.

Из февраль бутт болалуш чакхдаьлар. ТІаккха, кхы де хІама а доацаш, миллион сом гаргга дІадахийта кхыча боахамашкара доакъар ийцар. Кхыметтел ча Ставропольски краера хьатІакхахьа дийзар. Из бахьан долаш, хІара центнер шурийга планал совгІа 14 сом дІадахар тха, дулхага — 142 сом. Пачхаьалкхенна хьайбай продукци дІаялара заданеш кхоачашъяь йоллаше а, даь зе доккха хилар.

Белгалдаккха доагІа, цул хьалха хІара шера доакъар эцара совхозе эггара кІезигагІа 2,5 миллион сом дІадохийташ хинналга.

Боахама экономика чІоагІъе новкъарло еш дола из керттера кхоачамбоацар дІадаьккхар оаха, эггара хьалха. Зоотехнически бокъонашка диллача, доакъарца цхьан шера лерттІа етт Іалашбара, цхьан гектара тІа дІайийна тайп-тайпара доакъара культураш хилийта еза. ГІулакх иштта вІаштІехьдаккхара, кхы тІа 230 гектара тІа люцерна дІа а ювш, 1200 гектарага кхоачаш шердир 1988 шера доакъара культураш кхеяра кхаш. Царех 80 процент совгІа арендагІа леладе наха дІаделар. Цу гІулакхо таро хилийтар 1989 шера Іангара доахача хьайбашта, царех хІаранена лаьрхІа 24 центнер доакъара единица Іалашъе. Кхы кІезигагІа хиланзар соахка кийчдаь доакъара. Тхоашта эшар дитачул тІехьагІа, кхыча боахамашта дохка а хул из хІанз. Масала, дІадахача шера Іай 1,5 эзар тонн гаргга силос ехкар оаха республика боахамашка.

Доккхий хувцамаш дир хьайбай боахаме а. Геттара во дар Заки-Юртарча ферма хьал. Тхов тІара шифер дуккхача моттигашка еха а еха догІа хийцца чуухар хьайбаш латтача помещенешка. Доахан цамогаш дар. Цудухьа, хадданза кхоачашъяцар цу фермо шура, дулх даккхара планаш.

Республика Агропромышленни комплекса, района кулгалхой тхоашта тІехьагІа дов дергдолла ховшие, финансови дисциплина телха а еш, капитальни вложеней чотагІа а доацаш, боахама производствана хьахийцача керттерча фондашкара 338 эзар сом дІа а дахийта керда тхов тилла, чура кхо, нувхаш арайоаха транспортераш оттаяь, кхы мел эшар даь реконструкци йир хьайбай помещенешка. ТІаккха Эстонера доаладир дикача фух дола доахан. ХІанз укх тІеххьарча шин шера хІара кхоабача Іаттагара кхо эзар килограмм совгІа шура йоакхх цу ферме.

Уж эргалонаш яьчул тІехьагІа болх тоабала болабелар. Цу шин шера тхо раьза а долаш пайда хилар тха совхоза. ХІанз шийн производствана ше финансировани а еш къахьегаш я тха коллектив.

АрендагІа наьха болх вІаштІехьбаккхар пайдане да. Масала, цу хьисапе къахьегаш Зузуев Іумара кулгалдеча бригада соахка план 240 центнер йолаш, хІара гектара тІара 520 центнер шекара свеклаш чуйицар. Заданел юкъера лаьрхІача 100—150 процент дукхагІа болаш чуйицар люцерна, силоса кхеьча хьажкІий, мошача доакъара гуьахьа дІайийнача культурай хьувкъам. Цу коллективо совхоза 45 эзар сома цІена пайда бир. ХІаьта цу коллективерча хІаране бетта даьккха алапи 700 сом совгІа хилар.

Юртбоахама продукци яккхарга дІадахачох 40 процент автотранспорто дІалоацалга гучадаьлар царна, дІадахача шера баьча балха анализ еш. Цудухьа, совхозагара автомашина хьайцай цар укх деношка. Цунах шоай безам болча тайпара пайда эца бокъо йолаш ба уж.

Бешта арендатораша, дезала подрядагІа болх баьраша соахка 500 эзар сом совгІа пайда бир боахама. Масала, шекара свеклаш кхеьчар план 240 центнер йолаш, хІара гектара тІара 510 центнер чуерь уж. Договорага хьежжа цхьан тоннах 47 сом луш хьайийир оаха совхоза болхлошкара. ХІаьта пачхаьалкхено боахама 51 сом лора.

Давиденко яхача юрта цхьоалагІа ферма я тха. ДІадаха шу хьатІачхаччалца, тха боахаме меттел, районе а фермашта юкъе хьалха яр из, балха хьокхамашка диллача. Цхьабакъда, тІеххьарча хана хІара бутт ме боал лохлуш я йоакхха шура. Цун бахьан — доахан цамогаш хилар. Цу юрта бахача наьха унахцІенонна я кхераме да уж. Цудухьа укх шера из ферма а цигара хьайбаш а дІадоахаргдолаш да. Цу гІулакха соахка денз лард йоллаш я. Шолжа гаьна йоаццаш йолча хозача Іалама моттиге хьаеш я цу фермана лаьрхІа керда гІишлош. Цига дІаоттадергдолаш да Закан-Юртарча фермерча доахах хьахинна шинараш. ХІанз уж тха боахаме цаІ-ах бІаь совгІа да, март—апрель бетта дахкаргдолаш. Уж, хІаьта юха а Эстонера доаладаь цІеча фух дола 150 шинар дІаоттадергда оаха цига.

Давиденко яхача юрта хьакхий ферма а я тха. Из дІа а яьккха, помещенешта реконструкци а яь цига гІажаш лелае дага да тхо. Цу гІулакха мел эшар да цига. Юкхе чкъаьрий кхеду боккха Іам ба.

ТІехьагІо гІажий бедарех метташ, гІайбаш делга вІаштІехьдоаккхаргда. Рыночни гІулакхашка даьлча, уж валютах дохка дага да.

Цхьан хана тха хинна, тІаккха «Серноводский» совхоза дІаденна 3794 гектар лаьтта юхалургдолаш да тха боахама укх шера. Цунах 1100 гектар оахаш да, вож даьгІенаш, цонаш я. Из юхаденначул тІехьагІа 10—15 эзар жа леладе дага да тхо. Цигара даьккха доакъар хийцца тоъаргда жа а гІажаш а кхаба. Еррига из производство а арендагІа, фермерий хьисапе лелаергйолаш наха дІалургйолаш я.

ДІадахача шин шера пайда беш даьккхача ахчах хьаеш я хІанз керда шурий ферма тоъаргдолаш да хьахкхий фермана реконструкци яра а жа, гІажаш, кхы тІа доахан эцара а.

Цхьа-ши шу даьлча цу гІулакхашта дІадахийтар меттаоттаргхиларах, дІахо йодача хана боахама хулаш бола пайда шозза, кхозза лакхлургхиларах шеко яц. ТІаккха йиш хургья тха совхоза юкъейоагІача юрташка бахача наьха социально-бытовой хьалаш тоаде, эргадаха. Иштта я тха уйлаш.

ДІаяздаьр —
М. ХАМАТХАНОВ.

ЧІоагІа лехача а корайоагІаш яц кондитерски изделеш. Уж йоацаш я тикашка. Грозне болх беш кондитерски фабрика йоллашехьа а вайцига а корайоагІаш яц уж. Цун керттера бахьан да цун поставщикаша предприятена кхоачамхиллал бийдал ца лоаттаяр. ХІаьта а шоай чурча резервех бизза пайда а эцаш, тайп-тайпара продукци арахецаш ба фабрика болхлой. Цар хІанз хьаю щербет, шекарца тоаяь бІарий тІомараш, кхыяраш. Халкъа эша товараш арахецара цхьайтта бетта задани дикка тІеххоачаш а яь, планал тІех арахийцад цар уж 528 эзар сома маьха. Духхьал бисквитни цеха коллективо заданел тІех хьаяь щербет 30 тонн я.

Иштта дика болх беш я Бекаев Ахьмада кулгалдеча розничин цеха коллективи А. Назарян керте латтача бригада коллективи. Шоаи новкъосташта хьокхам телаш къахьегаш я упаковщица Джамалдинова Зарема, дражировщица Султанова Тамара, кхыбараш.

СУРТА ТІА: (аьрдехьара аьттехьа) цеха начальник А. Бекаев, упаковщица З. Джамалдинова, бригадир А. Назарян.

И. ПЛИЕВА сурт.

ЛоархІаме къамаьл

САГГОТАЧА ХЬАЛАШТА САГГОТА ГІУЛАКХАШ ЭШ

Саггота гІулакхаш чакхдахарах йола президентски программа хьаллоац Ленсовета председатела Собчак Анатоле, хІаьта а СССР вице-президенталла ваха гІерт яхилга бакъдиц. Тахан цо саготду Прибалтико, Украино, Россе цхьайолча къулбехьарча областаша договораш толха а деш продовольстви хьа ца кхухьийташ соцаяр бахьан долаш шоай городе эттача хьала.

— Сагота эттад хьал, — лоархІ цо. — Нагахьа санна укх гарггагІарча хача вай дездар ца дои, тІаккха белггала моцал йолаяла мег. Москван Ленинградн массаза а союзни фондий чотагІа Іалашъеш хиннай. ХІанз союзни фондашка еш йола поставкаш соцаяьй республикашен регионашен, хІаьта цхьанна а продукта цхьаккха а килограмм лургья аьнна тхона тешам луш центр а яц. Цудухьа хІанзарча хьала кІалхардовлара цхьа никъ лаха безаш да тхо, е тхоашкара даь а е центргара дийха а сагота гІулакхаш чакхдахара.

МалагІа гІулакхаш чакхдоахалургда Ленинградага?

— Нагахьа санна тха партнераш, — йоах А. Собчака, — шоашта эшаш мел йола промышленни продукци тхогара дІа а ийеш, шоашта цар тІанийца декхараш теркала ца деш дІахо а иштта лела боахке, тІаккха тхо а уйла йинза далац. Оаха а тІаэцаргья решени, цул тІехьагІа Ленинградера цхьа-цаІ издели кхыча регионе гІоргьяц тхона продовольстви лоаттаяра шоаш тІанийца декхараш цар кхоачаш ца дой. Экономически механизм хувца еза, тІаккха цунна ха эш, хІаьта тха из йоацаш я. Шийна яа хІама йоацандаь адам кхоана улицашка арадалара кхерам тхона тІаэтта хилча, тІаккха лира порядок оттае еза.

Исполнительни Іаьдал Президента бе дахаро диктатура оттаярга кхоачавергва яхаш кхераш болча Межрегиональни депутатски группага гІолларча шийн цхьаболча цхьоагІонхошта хетар нийса лоархІай СССР халкъа депутата Собчака?

— Мехка кхераме яр диктатура яц, Іаьдал ца хилар да. Демократе дІадех дисциплина хулга, законаш кхоачашделга, хІаьта уж хІамаш вайцига долаш а дац. Дукхахьдда предложенеш аз айса дІаеннай Президентага М. Горбачевга мехка хиланза яргйоаца порядок оттаяр духьа политически Іаьдала керда структураш вІаштІехьъяхара.

МалагІа гІулакхаш да А. Собчак санна волча авторитетни юристо чакхдаха могадераш?

— Цхьаккхаш а юкъера ца боахаш берригней а, цу даькъе законаш телхадеш йолча Іаьдала органий а, бехктокхам оттабаргара дІадоладала доагІа, аьнна хет сона, — лоархІ цо. — Іаьдал ца хилар гуш да тахан, масала, района, е города, е областе боарамеча Іаьдала органаша законан Конституценен духьалара решенеш тІанийеш хиларах а. ХІаьта цунна хьалха бехктокхаме цхьаккха а вац, цу даькъе депуташ а. ХІанз укх сахьате вай кхыметтел депутат юхаваккхарах дола закон а дац закон телхадеш, пачхаьалкхен хІанзара система йохаеш дола гІулакхаш леладарах цу тайпара баь а бехк бергболаш.

МалагІа санкцеш эш цу гІулакха?

— Цу гІулакха хиланза ярг мел йоаца санкцеш йолаш я. Пачхаьалкхе йолаш я, пачхаьалкхен карательни органаш йолаш я, Президента енна чрезвычайни полномочеш йолаш я. Эшар хІама дац политически лоІамни уж чакхъяха денали мара.

Чрезвычайни гІулакхаш чакхдоахалга А. Собчака бІубенна хьаллацар хьалхагІа шийн хинна демократически уйлаш цо хувцара маІан долаш-м дац?

— Аз сайна хийттар вІалла а хийцадац, цу даькъе демократех хийттар а, — белгалдоаккх Ленсовета председатела. — Демократаш ба яхача дуккхачарна хеттача тайпара а доацаш хов сона, лира порядок хилча мара, массане а закон кхоачашдеш хилча, закон толхадара хьалхара бехктокхам хилча мара демократи хургйоацилга. Укх тІеххьарча хана закон толхадарах жоп луш цхьаккха а вац вай мехка. Циггара хьадоагІаш да зуламаш даржар, циггара хьадоагІаш да цхьаккха а бехктокхам ца хеташ леладу гІулакхаш а, цу даькъе пачхаьалкхен Іаьдала органаша а тІехьа.

А. Собчака хетачох, демократена цІенхаштта кхерам боагІа националистически болламашкара. «Демократи дІайолалу кхычар бокъонаш наха хьаллоацаш хиларгара. Нагахьа санна моллагІа вале а кхыча сага чотагІа шийн бокъо яккха гІерташ саг вале, цун демократеца цхьаккха а гІулакх дац. Цудухьа вай Іалаьмате дукхача республикански къамий боламашта вІалла фу я хац демократи яхар: уж бокъонца дола националистически боламаш да, цхьанней бокъонаш кхычар бокъоний чотагІа уттаеш дола. Цу тІа а низ тІалоаттабара наькъаца ІотеІаеш а я уж бокъонаш. Цу тайпарча демократеца къовсам лоаттабе беза, бокъонца йола демократизаци чакхъяха еза».

ТІаккха кхыча республикашка порядок оттаюларгйий центрга? А. Собчака хетачох, «нагахьа санна конституционни наькъаца порядок оттаюларгйоацаш хуле, тІаккха юкъарча законаша яхар деш йоаца цу тайпара республикаш Союза юкъера дІаяхарах дола дош оттаданза даргдац».

Игорь СЕДЫХ,
политически обозреватель. (ИАН).

НАХА КХЕТАДАЬД

Тайп-тайпара хабараш дувцар Нохч-ГІалгІай республика суверенитетах йола Деклараци араяьнначул тІехьагІа цун чулоацамах лаьпа. Царех дукхагІдараш вайнаьха доацача къамий бокъонаш ІотеІаеш хургда, яхаш, дар. Цхьабакъда, Даьла дикаца уж йоахараш дІадаьннад цІенденна. Цу гІулакха дикка дакъа юкъедихьар республика кулгалхоша, нахаца шоай хиннача вІашагІкхетарашка, массови информацей средствашка.

Тахан, наха дика кхетаду, хьалха застойни оалача шерашка, вай республикана доккха гІо ду арахьара, яхаш дийца кулгалхой хабараш харц хинналга. Цар оалар, шекар, даьтта, дулх, кхыйола продукташ вайна кхычахьара хьатІакхухьийт. ТІаккха мича ух-теш вай хьамелдер? Сога хьаьттача, вай воаш хьамелдер воашка дусаш даларе тахан талонаш юкъейоалае езаргьяцар.

ХІанз, шийн ресурсашта республика ше доалдеча хана, цхьаккха шеко яц «фусам-2000» яха программа вай ханал хьалха а кхоачашъергхиларах. Духхьал мехкдаьттахи газахи хьахула миллиардаш кхоачамболаш да цу гІулакха. ХІаьта квартираш хьаяларга 10-15 шера хьежаш ба тІема, къахьегама ветеранаш, дукха бераш дола дезал, афганцаш. Цхьаькха а да, кхыча регионашка диллача, кхачан продукташца нах Іалашбелга башха во латтац вай республике.

Х. БЕРСАНУКАЕВ,
№ 1436 йолча автоколонна юрисконсульт.

Республика Лакхехьарча Совета массазарча комиссешка

СПОРТАХ ЦІЕНХАШТТА ДУВЦАШ

Халкъа дешара, Іилман, культура, дина, кхетам балара, спорта, этика дешашта йолча Лакхехьарча Совета массазарча комиссе председатела Л. И. Хациева вІаштІехьдаьккхар республика спортивни общественностаца а хьалхле лелаеча тренераща а вІашагІкхеталга. Цига ира а хоадамболлаш а къамаьлаш хилар рыночни отношенешка довлача юкъа физкультураи спортеи хьалех, берий спорт дегІайоалаяра перспективаех, нах балхача моттигашка физкультурни болам тоабара, спортивни говзал айяра, иштта кхыча дешай хьакъехьа.

СССР заслуженни тренера теркам тІаэзар спорте тренера лоархІама деша. Цу яхачогІа, дог цІена доаца саг тренер хила йиш яц. Из бера дегІа низ чубелла ца Іеш, цу бера оамал, гІулакх хьакхоллаш вола кхетам лур, хьехархо, хьехамча хила веза. Д. И. Багаева хаьдда критика йир маьхах рукопашни вІашагІлата, картэ, ушу, кхыяраш Іомаеча секцешта, хІана аьлча цига шоашта хьатІайоагІача хІаман духьа дукха хьаийбу бе-бе ханаш йола, кхал а маІа а бераш, царца боаггІаш бола кхетама болх а ца бар бахьан долаш кхелетараштa юкъера зулам сомлуш доагІа.

Д. И. Багаева белгалдаьккхар спортивни болх дегІабоалабара, аьттув болаш долча хьалех республике бизза пайда эцаш ца хилар. Шера ийс бетта арахьа болх бе йиш йолаш да вай, белгалдир тренера, хІаьта вай массаза а делхаш хул йоаггІаш йола материальни база яц, яхаш. Дукха ха йоаццаш Шота районе сона бІаргаяйра бойлахьа яха яьсса латта йоккха ши ангар, цига-м итташ йолча секцей болх вІаштІехьбаккха таро ма йий.

Волейбола ветерана В. В. Иванова а велоспорта ветерана тренера В. А. Бутенкос а дийцар берий спорт воча хьале хиларах. ДІахо йодача хана толамбалар вайна лойя, спортивни школаш подвалашкара хьалъараяха еза, бераша лерттІа спортивни занятеш чакх а йоахаргйолаш, йоакхо йинза яргьяц, спортивни клубаши секцеши Грозне центре хинна а ца Іеш, Старые промыслашка, Алды, Черноречье яхача поселкашка, микрорайонашка хургйолаш. Гимнастика, волейбола, велоспорта, яйгача атлетика спортивни секцей географи геттара а готтига я. Уж юрташка вІалла а яц. ВІашагІкхетача дакъалаьцараша хьалхаьккхар спорте кайоалаш долча бераштa лаьрхІа республика интернат хьалъяра идея.

СССР заслуженни тренера И. И. Кодзоева хьоахайир хургйолча Олимпиадана резерв кийчъе езаш хилара проблема. МоллагІча спортивни балха мах сево хоадабу аьлча, — аьлар цо, — из хоадабу Олимпийски ловзарашка спортсменаша дакъалацарга хьежжа. Къоастаде деза олимпийцаша чакхдоахаргдола ловзараш, цар дукхагІа йоакхо а терко а еш чакхъяккха еза кийчо. Спорта пропаганда яра дош хьоахадича И. И. Кодзоева аьлар, боксагІа, кІалтохарагІа латара, штанга айяра СССР чемпионат чакхъяккха йиш йолаш спортивни зал яц республике, тІехйолча спортивни говзала школа оалар мара (из а тайп-тайпарча спортивни секцеша хьалийнкъа я). Цу зала хьажара (смотровой) статус а енна, секцешта зІамагІйола залаш лехача бакъахьа хургдар, йизза цу залий дай уж секцеш шоаш а хургйолаш, — аьлар И. И. Кодзоева. Спортах лаьца кхоачамболлаш яздац моттигерча газеташа а. Вай цІи хеза бола спортсменаш вай республике башха бовзаш а хилац, цудухьа кагирхой спорта тІаозаш дола низаш а лаьгІлуш доагІа.

Физкультуреи спорти дегІакхувлара даькъе хІанз массанена а къувлаш йолча проблемаех дийцар республика Лакхехьарча Совета отдела заведующе Б. М. Гамурзиева, халкъа дешара Министерства ДЮСШ гимнастика даькъерча воккхагІволча тренера В. М. Челухина, «Къахьегама резерваш» яхача ВДСО рессовете председатела заместитела М. М. Арсаменова, профсоюзий ДФСО спортклуба директора М. С. Мартазанова, республика Министрий Совета отдела заведующе М. А. Дадуева.

Дикка терко тІаяхийтар вІашагІкхетача хиннараша «Терек» команда проблемашга а. ДІаяхача сезонагІа цун ловзар эсала лаьрхІар Нохч-ГІалгІайчен футбола федераце председатела Л.-А. Ибрагимова, спорта ветерана «Къахьегама резерваш» яхача ВДСО рессовета болхлочо П. В. Данилова, футбола ветерана В. Г. Кочергина, спорта ветерана О. В. Погоняйлова, команда воккхагІволча тренера М. Ш. Адиева, кхычар. Цар цига дийцар командера кхетамбалара болх лохача боараме хиларал совгІа тесса бита хиларах, унахцІена доацача морально-психологически хьалах, резерв кийчъяра болх тесса бита хиларах, мегаргбола футболисташи тренераши командана юкъеувзаш ца хиларах. ЦІенхаштта бехк баьккхар дукха ха йоаццаш вІашагІъеллача «Терек» яхача футбольни клуба кулгалхоех, футбола пропаганда яра а из къоначарна езаялийтара а болх ледара лелабундаь, дикагІболча футболистий кхоллам массови информаце средствашка гІолла лерттІа дІа ца бовзийтандаь, команда материальни база чІоагІъяра е йоаггІа йоакхо ца ярах, спортивни гІирсашта лерттІа доал ца дарах, кхыча бахьанех. ВІашагІкхетаре хиннача дуккханеша а хьалхарча аргІанна де дезачарех лаьрхІар команда профессиональни йоацача лагІа тІа ялалехьа дІахо дог доахалга йолаш болча кагирхоех буферни команда хьаелга. Цу гІулакха футбола йола берий спортивни школаш юкъе а озаш.

Цига вІашагІкхийттараша белгалдаьккхар, республика Госкомспорт, халахете а, республика спортивни вахара лостам луш а, спортсмений а тренерий а хьашташ кхоачашдара тІехьа кхоачамболлаш къовсам лоаттабеш а яц, цхьаккха тайпа а хоалуш бац цун болх спорт дегІакхувлара новкъарле ю негативни явленеш совцаеча. Республика Госкомспорта кулгалхой балхах дувцаш ветеранаша белгалдоаккхар дегабуамаш дара а администрировани яра а уж тІера хилар. Цига цкъа санна массехказа а хьалхадаьккхар, Госкомспорти, облсовпрофа, республикерча спортивни обществаша, физкультурно-спортивни активо цхьана спорта даькъерча берригача балха цІенхаштта анализ е езаш хилар, къаьстта дукхача наха юкъе яьржа спорта тайпаш дІахо дегІакхувлара программа чІоагІъе езаш хилар, дукха ха йоаццаш хинна республика спортивни сийле айе езаш хилар.

ПАЙДА ЭЦА ЙИШ ЙОЛА ГАНЗАШ ШОРТТА Я

Республика энергетика Іалаьмате халача хьала тІа отташ латт. Из дувзаденна да 1966 шера денз электроэнерги яккхара йола керда моццносташ вайцига болх бе йола ца ялийтарца. Цул совгІа болх ца беш сеца латт Ростовски АЭС, Армянски АЭС, мехка ток ца тоъаш хиларца. СССР цаІ мара йоацача системера «Грозэнерго» системе хьайоагІа электроэнерги кІезигъяьй. Кхыча системашкара «Грозэнерго» системе хьайоагІа электроэнерги 250 МВТ-га кхоачаш мара яц. Нохч-ГІалгІай республике йоаккхаш йола электроэнерги кІезиглуш латт. ДІадахача шера нийс бетта лурчогІа цу юкъа йоаккхаш хинначул 4 процент кІезигъеннай электроэнерги. Республика городашка а юрташка а потребителаш тІа-тІа дукхагІа хулаш латташ хиларца дувзаденна шерагара шерагІа дукхагІа эшаш хул электроэнерги.

1990—91 шерашка гуйрийна-Іана замалахьа къаьстта дукха эшаргйолаш я электроэнерги. Республика электростанцей низ дІакхоачаргбац эггара чІоагІагІа электроэнерги эшача хана кхоачамболлаш из потребителашка дІакхачийта.

Лакхе белгала мел даьккхачунца дувзаденна де дезар да рентабельни йоацача предприятешта ток дІа ца луш соцаелга, энергоснабженски оборудованена еш латта ремонт мамогга сихагІа чакхйоаккхалга, эшаш йола доагора запасаш Іалашъелга, цу даькъе бахача нахага йохкара яраш а йолаш, цІенош-фусамаш йІохьяра ток ца йоагаяйтар. І-чеи ІІ-чеи категорех болча потребителашта лаьрхІа питане автономни резервни источникаш оттаяр. 30 процент электроэнерги кхоярай мощносташ кІезигъярай тІаерзаяь йола мероприятеш кийчъеш я. ИІохъеш мел йоацача павильонашка, ларекашка, кхыча объекташка дІайода ток гуйрийна-Іана замалахьа дІахоадае еза. Юрта боахаме де дезар да энергооборудованена ремонт е ховргдолаш нах Іомабелга, дизельни электростанцеша болх бергбола гІулакх вІаштІехьдоаккхалга. Эггара дукхагІа ток дІаувзача сахьаташка электроэнергеца еш йола рекламаш, торговни кхычеи предприятешка витринашка йоагаю ток соцае еза, иштта юрташта, городашта тІадолхача наькъашка йоагаеш йола ток а соцае еза.

Цу белгалдаьхача балхех кхоачамбаь Іе йиш яц. Иттпхийтта шера электроэнергетика дегІакхувлара дола балхаш белгалдаха деза ха хьатІаэттай. Цхьан оагІорахьа дегІакхийла Іе йиш яц из. Республике йолаш я гидроресурсаш, кІора запасаш, Іаламен мехкдаьттаца хьайоагІеи газ. Цхьайолча районашка пайда нийбе йиш я геотермальни хих, михеи маьлхеи энергех.

Гидроэнергетика дегІакхувла йиш я йоккхий, юкъера, зІамига, микро ГЭС-аш хьал а еш. ХІанз уж кхерамзле йолаш хилийтар керттердар да. Цудухьа республике мохк агаш, лаьтта чутекхаш моттигаш нийслундаь йоккхий ГЭС-аш хьал ца йича бакъахьа лерхІ Аргун яха хий хьадолалуча. Духхьал мохк агара бола кхерам тІалаттандаь хьал ца еш соцайир Армянски АЭС. КІезига лоархІам болаш дац Нохч-ГІалгІай Республике энергетикеи гидроэнергетикеи кхоачамболлаш специалисташ ца хилар. Ховш махиллара, Чернобыльски АЭС хинна авари керттерча даькъе хилар кхоачамболлаш специалисташ ца хиларах. Цудухьа вай республике дегІакхувла езаш я зІамигеи йоккхеи энергетика. Вай мехкарча ГЭС-ний водохранилещаша хІанзлехьа дІалаьца лаьтта 10 млн. гектар совгІа да. Энергетика дегІакхувлача нийслу халонаш керттерча даькъе хьанийслу технически боарам лакха ца хиларах, Іалама ресурсех боаггІача тайпара пайда ца нийбарах. Халача хьала тІа эттача энергетикага миллионаш сомаш дІаухийталга нийса дац.

Шортта долаш да республике термальни хиш. Дерригa а Нохч-ГІалгІай республике а из хий доалла пхийтта моттиг я. Пхи эзар метр кІоаргача йІовхала энерги 33 эзар дукхагІа я кІора, мехкдаьтта, газа ерригача запасий потенциальни энергел. ХІара шера республике даккха йиш йолаш да 145 градусагара 160 градусага кхаччалца дІайха дола бІаьш миллионаш кубически метраш термальни хиш. Грозный, Гудермес яхача городашта, Червленная, Наурская яхача станицашта, Шелковской районерча юрташта гонахьа болх беш я хІара шера итт миллион кубически метрга кхаччалца термальни хий доаккхаш йола итташ скважинаш. Цунах пайда нийбу дарбаш деча, иштта цІенош, школаш, больницаш, производственни помещенеш йІохъеча, доакъар кІаьддеча. Ах гаргга долча термальни хих пайда нийбу «Тепличный» яхача совхозе моша баьцадаараш хьалкхедеча. Цу хих пайда нийбу минеральни удобрени а лоархІаш. ХІанз укх сахьате геотермальни хин энергех пайда нийбелга цхьан процентага мара дІакхачац. Лаьттан ченашкарча йІовхалах пайда нийбелга дІахо дикка дукхагІа хургда. Цо таро хулийтаргья городашка, юрташка дІайха хий лоаттаде, цул совгІа вІаштІехьдаргда банно-прачечни предприятеш, некдара бассейнаш хьалъе, иштта геотермальни электростанцешка электроэнерги яккха.

Керттерча декхарех цаІ да йІовхал лоаттаяра геотермальни хих пайда нийбар.

Масала, СССР Іилман Академе Президиума яьча решенега хьежжа вай мехка духхьашха г. Грознера объекташ йІохъе йолаяьй геотермальни хица. Цул совгІа СССР Министрий Совето баьча соцамах вай мехка эггара хьалха дІадоладе лерхІ Нохч-ГІалгІай Республике термальни хин ресурсех пайда нийбелга. Цу гІулакхага дукха дІагІоргда, цхьабакъда из сихха юхаметтаоттаргда.

ДІахо а республика энергетика дегІакхувлара Тийрка тІа хьалъе йолае лерхІ йІовхала электростанци, цун мощность 1400 МВТ а хургйолаш. «Терская» яхача ГРЭС-а хьалхара энергоблок болх бе йолаялийта лерхІ 1996 шера, хІаьта еррига электростанци болх бе йолаялийта лерхІ пхи эзарлагІча шера. ХІара шера республике феца дІаувш, аракхувс 320 эзар тонн йокъ, сера, кхыйола зене технически вещесташ. Из ца хилийтара, дукхагІа электроэнерги яккхара шерра пайда нийбе йиш я республике маьлха энергех, цун йоккхий таронаш а потенциал а я.

Наурски, Шелковской, Надтеречни районашка, иштта лоамашка Казеной-Іам болча йийкха денош дукха ух, долче, цо таро хулийт маьлха энергех тІа-тІа дукхагІа пайда нийбе. ХІаьта миха энергех пайда нийбе йиш я республикерча къулбаседенгахьарча районашка, лоаман чІоже, цига миха сихал секунде 5 метрга дІакхоач.

Хоадамбеш долча дешашка диллача традиционни йоацача энерге источникех пайда нийбелга дІадоладе деза Іилман-тохкама балхаш а деш. Халахете а «Грозэнерго» производственни объединене энергетика система тешаме йий хьажара академика М. Д. Миллионщикова цІерагІча ГНИ деш хинна тохкамаш соцадаьд Республике энерги яккхара кхы тІа а йола источникаш хила тарлу шоллагІйола энергоресурсаши биомассаши.

ШоллагІйола энергоресурсаш лархІа йиш йолаш я производства отходий (газа, Іанара, дІайхача хин отходаш) энергетически потенциал. Царех пайда эца йиш я фусамаш йІохъеча, дІайха хий лоаттадеш, иштта кхы дІахо. Республикерча предприятешка доагора метта пайда нийбеш йола шоллагІйола энергоресурсаш 16 процентага дІакхоач, цхьайола мероприятеш чакхъяьхача 40 процентага дІакхоачае йиш я уж. Цу мероприятеех я: доагора метта мехкдаьттаца хьайоагІача газах пайда нийбелга, теплоснабжене система эргаяьккха тоаяр, Іанарца телаш йола йІовхал хица тергйолаш гІулакх дар, иштта кхыдараш.

И. БАШИРОВ,
Грозненски мехкдаьтта института доцент, энергетика дегІакхувлара Нохч-ГІалгІай Республика Министрий Советерча координационни Совета член.

Республика МВД хинна брифинг

Самардийнахьа Нохч-ГІалгІай республика чурча гІулакхий министерстве хилар брифинг. Цига дакъа лаьцар республика МВД министра нов. У. А. Алсултанова, цун хьалхарча заместитела М. Хаджиева, ОБХСС-а Управлене начальника С. Хасанова, уголовни розыска отдела начальника О. Сугаипова, кхыча отделий начальникаша. Иштта, цига дакъа лаьцар республика КГБ начальника И. В. Кочубейс а.

Брифинг хьайийллар У. А. Алсултанова. Цо лоацца дийцар тІеххьарча шин шера республике деш дола зуламаш лакхдаларах а, уж хьахулача бахьанех а, царца лоаттабеча къовсамех а. Цунца дувзаденна да МВД отделий балха овлангара денз хила деза хувцамаш а.

Из дош дувцача къамаьл дир КГБ начальника нов. И. В. Кочубейс. Цо белгалдаьккхар милицеи КГБ-и болхлошта юкъе, хьалха ца хиннача бесса, бувзамаш хила дезалга. Цунца цхьана дицде йиш яц общественностаца, массови информаце средствашца хила деза бувзамаш а.

Массане цхьана, берригa низ тІабахийта безаргба зуламаш кІезигду наькъаш лахара.

Журналисташа тийннача хаттараштa жоп луш, шоай балхах а, планех а лаьца министерства отделий болхлоша къамаьлаш дир.

ДІахо йодача хана а цу тайпара вІашагІкхетараш хилча пайдане хургхиларах дог тийша болаш чакхдаьлар вІашагІкхетар.

НИЙСХОН ДУХЬА!

1990 шера 15 декабре арадаьннача № 347 йолча «Известия» яхача газета тІарча «Грузе Іаьдал дІадоаккх, Къулбаседа ХІирашкахьа эгІазал духьалйоаккх» яхача заметка тІа аьннад: «Къулбаседа-ХІирий Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиум хоадамболлаш духьала я 1922 шера хьаяь Къулбехьен - ХІирий Автономни область дІаяккха аьнна 1990 ш. 11 декабре Грузе республика Лакхехьарча Совето законагІа ца йоагІаш яьча решенена. Парламентски боараме зІамигача халкъа бокъонаш Іохьокхаеш цхьанна а оагІорахьа мегаргдоаца гІулакх даьл, гуччахьа хьахьекхад Къулбехьен ХІирийчен къахьегамхой хьашташи дагадоахнараши теркал ца делга».

Цу духьаленца ювзаенна уйла еча хана со чІоаггІа дог тийша ва, пресса тІа цу тайпара духьале кхайкае Къулбаседа ХІирийчен моральни бокъо ца хиларах, хІана аьлча из бокъо йоаяьй цо 1957 шера шийна болча пайданна законаца чІоагІъяьй цо дІалаьца гІалгІай территори, цу тайппара, цар шоаш маяххара, цхьанна а оагІорахьара мегаргдоаца, зІамигача гІалгІай халкъа бокъонаш Іохьокхаеш дола акха гІулакх а даь, гуччахьа курал гойтарца а гІалгІай халкъа хьашташи бокъонаши теркал ца ярца а.

Фуд тахан вайна бІаргагур, миштад хьал? Къулбаседа ХІирийчен кулгалхошеи Лакхехьарча Совета Чрезвычайни сессеи хьалхьоаяь, хІирий халкъ чІоаггІа тувладеш йола, ца эшеи массанена а зуламе йолеи ажиотаж. Ши-шегІа доагІа хаттар: шоай тІехьенашта фу васкет юхедита дага ба Къулбаседа ХІирийчен Іилман интеллигенташи кулгалхойи?!

Нагахьа санна нийсхо кот а ца йоале, ший массаза а хинна лаьтташ гІалгІай халкъа юха дІа а ца лой, тІаккха лоаллахарча хІирий халкъацара гІалгІай халкъа гоамал ноахалгара ноахалга ювлаш дІагІоргья, вежарашха дола уж ши халкъ чІоаггІа вІашкакхохкаденна латтаргда, укх гарггарча хана докнха зулам гІатта а тарлуш. Цу гІулакха вайна гешт дергдац вай тІехьенаша! НийсагІа хургдар доттагІал даьссача хабаращца кхайкадаь ца а дуташ, гІулакхашца чІоагІдоре, хІаьта из доацаш, халахете а, бокъонца дІа-хьа дувцар кхета а даь барта доагІаргдац вай.

Хеталу, цхьа бахьан доацаш а хеталац, хІирий оагІоно, центра пурамийца, гуччахьа цІур юкъебехк хІирийи гІалгІайи халкъаш вІашкакхохка дагахьа, гучох, цунах даргдолча зулама уйла ца а еш, со дог тийша ва, гІалгІай халкъ цІаккха а цу цІура юкъегІоргдоацалгах. ЦІерца ду ловзар кхераме долга кхетадац-хьогІ цу наха! Вайна эшац шоллагІа «Карабах»- Из цар геттара дика кхетаду аьнна хет сона. Кхетадой а, царна хетарах, царна гІойле йолаш да из, хІана аьлча, нагахьа санна хІирийи гІалгІайи халкъий цІий Іододе, аьнна хет, царна, гІалгІай лаьтташ шоашта юха дІадаларах йола уйла дІаяргъя цар дегашкара.

Іодахьийта даьккха 13 шу лар юхе ца юташ дІадахадац нохчийи гІалгІайи халкъашта. Мехкарча техникумашкеи лакхерча дешара заведенешкеи деша мукъа ца а луш, Іодахьийтача яьккхача хано массехк шера тІехьашка кхайсай нохчийн гІалгІайи халкъий интеллигенци вІаштІехьъялареи дегІаяреи, къаман экономика, Іилма, культура тоаялара процессаш. Советски Союза вежарашха долча халкъашта юкъе паргІаттеи цхьатаррарча бокъонагІеи дахара а дегІаахара а йолча таронах ший хана сталински тоабо даьха хиннача халкъий нийсхо, шеко йоацаш юхаоттае а шоай массаза а хиннача доазонашка гІолла цар лаьтташ юха дІадала а доагІа, юххера а.

Дукха халонаши саготонаши лайнай нохчийи гІалгІайи халкъаша бокъонаш йоаяь даьхача шерашка.

Сатем ца луш даим дег чу латт цу ханара уйлаш: наб йоацаш, мецеи шийлеи даьха дІаьха ди-бийсаш, тхо — бераш, вешта, боккхагІбараш а, шийлача Іай, казахстански кхашка лай кІалхара гІорадаьча кулгашца, моцалла ца дов гІерташ кенеи борцеи канаш лехаш лийнна, хІаьта тхона, тхов кІийле йоацача жІалешта санна, говраш тІа багІача объезчикашеи бригадирашеи шодамаш етташ кхашкара лелхадаь ханаш.

Мишта дицдергда Іобахьийтачул тІехьагІа тха дезал Іобоссабаьча Кустанайски областерча г. Джетыгора а кхыча районашка а чІоагІача шелало гІораяьча, нах баха мегаргйоацаши готтеи хиннача баракашка, бисар тамаш йолаш дийна бисача наха-хІара Іуйрийна улгий поднараш тІа моцалла, шелалла, лазараш кхийтта дийстаи сийнденней декъий бІаргагуш даьха уж даькъаза деноши бийсаши. Нагахьа Іуйре дІайодацар моллагІча цхьан дезала саг ца леш.

Дог ца лазаш бІарахьожалургвацар цар гаргарча нахага кхаьчача саготонна — шоай дай баьхача моттигера гаьнача наьха лаьтта гаргара нах дІабохканза ца боалаш хиннача, гІайгІано тоІабаьча даьйи ноанойи, вежарий а йижарий а маьлхарча сибаташта.

Дунеи тІа аз йоаккхача хана дицлургдац сона, иштта са ханара хиннача со санна бараштa а, советски гражданин лаьрхІа хьалуча паспортаца цхьана «тахан денз дІа спецпереселенец а ва хьо, хІара 15 ди массаза доал хьай дезал бахачара 3—5 километрал гаьна варгвац аьнна кулг язде командатуре аха а веза хьа» яхаш малара кеп йолча коменданта Габуренкос сайга бирса къамаьл даь ди. Нагахьа санна сона качдоллаш дола из декхар аз кхоачаш ца дой, 58-гІа статья а оттаяь, 25 шера лаьца воаллаве ха тохара кхерам бар сона, хІаьта из ха йоаккхаш боахкаш цу хана са цхьабола гаргара нах а бар.

Со цец-ама воаккхаш хІама дар из. Къамарге шод эттар сона. Цигара ваьнна цІаводаш, нийсхо ца хиларах чІоаггІа дега Іоткъам а ла хала бола бохам а хинна вола со юхакъовла низ боацаш дог чІехкаш вар. 16 шу мара даланза вола со вай нана - паччахьалкхено цхьаккха бахьан а доацаш массайолча граждански бокъонех ваьккхавар, вІалла баьнна бехк а даь зулам а доацаш туттмукх ваьвар сох а бІаьш эзараш болча кхыча нахах а.

Массаза а ши-шегІа хьалхашка увттар сона цхьа хаттар: сендухьа? Фу даьд аьнна? Иштта садуаш йолча цу уйлашта дала жоп корадагІацар. Ишта да бехке доацача дуккхача халкъашта — балкхароашта, гІалмакхошта, нохчашта, гІалгІашта, Поволожья немцашта, крымски татараште, грекашта, кхычарна тІакхаьча а лар йоацаш уж дІадаргдолча кхоачадаь а дола бирса бакъдараш. Иштта хила мегаш а дар из, нагахьа санна цига баьха казахий, киргизий, эрсий, уйгурий, кхыча халкъех бола нах Іодахьийтача халкъашца дикача уйланца, хьоашал долаш, къахетаме-хиннабецаре, шоай тхов - кІийлеи юххейнса маькха чІегилги царца екъаш хиннабецаре. Иштта гІулакхаца хилар уж репрессированни халкъаш Іокхачале хьалхагІа уж бІехдеш бетташ мотт а акха, нах боабеш бола нах, бандиташ, даьхе ехкараш боагІа шоана, яхаш еш агитаци а хиннайоллаше а. ХІаьта а цхьана лайнача халонашкеи Іазапеи чІоагІделар вай доттагІал, цудухьа дег тІара баркал оал вай цу халача хьалашка воай оагІув хьаллаьцача цу дерригача халкъашта.

Хала, бирса ха яр из, адамий истори хьадоладелча денз ца хиннача тайпара къизеи къахетам боацеи тІом латтар бІехача фашизмаца. 50 миллион совгІа нах боабаьча цу Сийлахь - боккхача Даймехка тІем тІа Советски Союзерча дерригача халкъашца цхьана шоай са ца кходеш майра латаш бар са вежарий — нохчийи гІалгІайи. Цул тІехьагІа тІемо хІалакбаь боахам а бар, моцал а яр. ХІаьта а уж еррига халонаш ла а котдала а денал хилар вай халкъа. Селлара йоккхий саготонаши балеи шоашта тІалатташе а, кортамукъалени паргІатони ди цкъа доагІаргдолгах дог тийша дар нохчий, гІалгІай, кхыдола репрессированни халкъаш. ХІаьта из ди хьа а эттар вай халкъа, 1957 шера СССР Лакхехьарча Совета Президиума Указаца Нохч-ГІалгІай Автономи Советски Социалистически Республика юхаоттаяьча хана. Цхьабакъда, цо гІоздаьккха дог маьлхара дахийтар. 50 процент гаргга дола гІалгІай лаьтташ Къулбаседа ХІарийченна дІаденнача дисаро. ХІаьта из нийсхо йоацаши закона духьалареи акт йолгах а гІалгІай халкъа бокъонаш вогІча тайпара толхаяр хиларах а шеко яц цхьанне а.

Сталинеи цунна тІехьа лаьттача хуллашеи низагІа гІалгІашкара дІадаьха лаьтташ шоашта юхадалара хьакъехьа гІалгІаша деха а доагІаш хьадехар таханалцца кхоачашдаьдац е маца кхоачашдергда ховш а дац. Керттерча даькъе цунна бехке бараш Къулбаседа ХІирийчен кулгалхойи центрера цар гІончийи ба. ХІанз цунах цхьанне а шеко яц.

ХІанз 46 шу дІадаьннад хІара гІалгІачун дега хинна даьра чов ца ерза. Из лазар чукъувлаш, массаза а шоай хинна лаьтташ юхадерзадергдола ди хьатІанхачарга сатувсаш итташ эзараш гІалгІай байнаб. Из диц ца а долийташ къовсам лоаттабе беза вай, дийна дисараша, царна дагадаьллар кхоачашдалцца йолча хана. Ишта да тахан вайна тІалатта сийлахьа декхар!

Дег тІара баркал ала лов сона эггара хьалха вежарашха долча нохчий халкъа а 1944 шера дІадаьха лаьтташ юха гІалгІашта хьадалара хьакъехьа цар деха бокъо а йолаш хьадехар дего къоабалдаь тІанийцача кхыча халкъашта а.

Юххера а, дуккха къийсачули йийцачули тІехьагІа 1990 шера 27 ноябре хиннача НГІАССР Лакхехьарча Совета Чрезвычайни сессе тІанийцай Нохч-ГІалгІай Республика паччахьалкхен суверенитетах йола Декларации. Вай халкъий вахаре исторически доккха хІама да из. Верригa гІалгІай а санна дагахьа дика хеташ ва со 17-гІа статья Декларацена юкъейнхьа. Цу тІа аьннад: «Нохч-ГІалгІай Республико бакъду къаман паччахьалкхал юхаоттадара хьакъехьа ший бокъонагІа гІалгІай халкъо дІадехар а цун хиннеи сталински репрессеш бахьан долаш цунгара дІадаьхаи лаьтташ — Пригородни райони хьалхагІа хиннача доазонашка гІолла МагІалбика района территоре дакъеи, хІаьта иштта Тийрка аьтта оагІорахьара г. Орджоникидзе (г. Владикавказа) дакъа цунна юха дІадаланза дарг ца хилар а».

Паччахьалкхен суверенитетах йола решенеш хьашт мелд а тІаийе йиш я, Къулбаседа ХІирашкахьа санна, цхьабакъда, деша маІан цунца хувцалуш дац цхьанна а тайпара, дит санна ира латт из хІанз а. ГІалгІай лаьтта дІадала деза цун бокъонца волча даьна — гІалгІай халкъа. Из цаІ мара кхы никъ бац е хила йиш а яц из дош къоастадара!

ЧІоаггІа хала а хеташ ях аз, нагахьа санна мехка кулгалхошта гІалгІай халкъа законни территори цунна юха дІаяларах дола дош къоастаде ца моге е нийсагІа аьлча, ца лой, тІаккха кхы вІалла а хье ца луш ВІашагІкхийттача Къамий Организацега кхайка деза ха хьатІа эттай, геноцид дІаяланза хилар, кагийча, цхьабакъда, деналеи паргІато езаши долча, 1917 шера Къулбаседа Кавказе Советски Іаьдал оттадара шоай са ца кходаьча гІалгІайи нохчийи халкъий бокъонаш ІотеІаеш хилар дІа а хайташ.

С. М. ДОБРИЕВ,
НГІАССР заслуженни лор, къахьегама ветеран, КПСС член.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

ТІехь-тІехьагІа дукхагІа хулаш латт, кепайсазоно яздечох Персидски заливе тІема конфликтана шоай мохк юкъе оза гІертара шоаш чІоаггІа сагота хилар къайлахьош боаца американцаш.

Цунца дувзаденна къаьстта хІанз шу чакхдоалаш латтача хана США тайп-тайпарча городашка общественноста акцеш чакхъяьннай. Дуккхача транспаранташ тІа яздаь дар «Іалаьмате сиха цІабоалабе бІу!», «Масса сага вахара мах ба мехкдаьтта цхьан тІадама?», кхыдараш.

СУРТА ТІА: Сиэтла (Вашингтон штат) общественность — духьала я США герзашцарча низаша цІаькха Гаргарча Малхбоален кризисе дакъалацара.

ТАСС фотохроника.

Американски кампанеши советски рыноки

Америка, цун политически гІулакхаш тІарен адам, общественность чІоаггІа уйла тІаяхийта хьеж СССР-е хулаш латтача хувцамашка. США мишта мах бу рынкага долхача ханарча вай халоний, Советски Союзаца торговли дегІайоаларяра малагІа хьалаш лоархІ цига эггара перспективнегІа? Царех а дуккхача дешаех шийна хетар дийцар «Эф-Уай-Ай» яхача американски тохкамий фирма президента Джонатан ГАЛЬПЕРИНА.

Тахан тоъал хала да СССР-е эттача хьала бІарчча сурт оттаде. Территори Іалаьмате йоккха хилар, чухьара дуккха проблемаш тайп-тайпара хилар бахьан долаш массе оагІув чулаьца хоадам бар шун мехка тешшаме хилац. Узбекистанерча Ургенча мегаш дар Москвана мегаргдац, ишта да из юха дерзадаь аьлча а. Цхьабакъда цхьан башхалоно, цунах тарра, белгалйоах тахан Советски Союзе хулаш йола событеш — из ба массе метте боалла кегари кхоана доагІача денах наьха боаца тешами. Дукха ха йоаццаш а тІехьа хьаллоацаши сигаленашка кхоачаеш могаеши хинна гласности мукъалеи хІанз кхерамеча доазон тІа кхаьчай. ТІехь-тІехьа айеш латтача демократе формаш бе-бе хиларон рынка хьалашка гаргакхоачаш латтача конкуренцеи гІурт оттаргхиларах бола кхерам чубоссабаьб наха. Къаьнара административно-командни система гаьна яьннача заманга дІайода, цхьабакъда болх берг-болаш йола рыночни экономика рычагаш хІанз а дІайолаялийтаяц.

Уж яле а е кхыяле а йола рыночни экономика формаш американски супермакета Іалашъе, ГУМ-ера е базар тІара эца йиш яц. Уж формаш йохкаш яц, йІаьххача хана вІаштІехьйоахаш я. ТІаккха из я-кх из СССР-е реформаш яра ца тоъар а, хІаьта из бахьан долаш хьалхашка отт тоъал йоккха цхьа духьале. Советски экономика, бокъонца хІалак хинна а йоацаш, XXI-ча бІаьшерен чу дІачуялара саггота чакхдаханза дардац экономически кхыдолеи гІулакхаш. Цхьабакъда событеш сихха дегІаухача хана гІалаташ дукха ду, наьха догъэккх, экономически экспериментех бола тешам бов, общественни сабар кхоачалу. ДІаяхача ханарчох тоъал дика вахар хеталу дуккхачарна, хургдолчунца нийсдича. Цу дерригача хІамаша политически довний, политически кегара кхерам тІабоссабу.

Революцеш, хІанз белгалдаьнначох, Іалаьмате боккхача кегара ха я, моллагІа хувцамаш сов сиха а хулаш, цудухьа цу сахьате царца дІатарбала наьха ца а кхувш. Тахан Советски Союзе бІарчча экономически структураш Іокегъеннай, цкъаза доккхийча бахьанегІа, цкъаза долла хІама юхалостаде гІертачеи хІанз укх сахьата шоай доалахьара хІамаш дІа ца далар духьа «шоай цІенах цІи тоха» кийча долчеи консервативни низаша дакъа ца лоацаш а.

Таханара хьал мугІарерча советски потребитела чІоаггІа хала дале а, СССР-цара американски бизнесменийн хьашт тІа-тІа чІоагІагІа да. Рынке боаллача кегаро шоашта шерра гІулакхаш лелада ра таро лургъя аьнна хета хургда царна. Цхьабакъда, кхетадеш мадарра, цу тайпара уйлаш шоай доазув долаш я. Масала, Внешэкономбанка дезинтеграце цІенхаштта проблемаш оттаю малхбузехьарча компанешта хьалхашка, башха йовзаш йоацача кхыча банкашца хила дезаргда цар гІулакх. Валюта тІехь-тІехьа дукхагІа хул предприятеи, тІаккха цо а иштта керда таронаш нийсъю, цхьабакъда цу цхьан ханна керда хаттараш а оттаду.

Оаха, американцаша, гІулакхаш лаладеча советски компанеша, йоккхийчар а кагийчар а, СССР-е экономически гІулакхашта алхха цаІ мара йоаца механизм санна лоархІ инвестицеш. ХІаьта из моллагІча а фирмана, массаза а яхар мо, эггара хьашт долаш йола вариант яц. Американски компанеш кердача рынкашта тІакхача гІерт цига тар малу дукхадухьа. Тхона, бакъдар аьлни сделкаш яра чотах инвестицеш кІезигІа а хургйолаш. ХІаьта нагахьа санна цу тайпара таро ца хуле, тІаккха хила мегаргда йоккхий инвестицеш гІулакхага дІаахийтарах дола къамаьл. Ишта моттиг нийслой компанеи бокъонца ха безам ба дІахо йодача хана шоашка фу кхоачаргда, цун тешам меллаб, дІадахийта ахча юхаметтаоттадара гаранти я-яц.

Кхы цхьаькха чІоаггІа лоархІаме цхьа хІама а дар са белгалданкха безам болаш. ча, из дар гІойленагІа да. ард вай, валютни ларда тІа соглащенеш яра, бартер-

Нагахьа санна бІарчча паччахьалкхе а йоацаш Советски Союз дІайоале е мехка граждански тІом болалой доазол дехьарча мехкашцарча, цу даькъе США-царча а, экономически гІулакхаш нагахьа санна шо-шоай мулакхашта зе хургда. ХІаьта къагІа йолча республикай массе оагІорахьа ласташ йола, массанена а дикадар хулдалар аьнна хеташ болх беш йола конфедерации из хуле, тІаккха торгови бувзамаш чІоаггІа шерлургда. Халахете а, доллача хІаманга хьежача гуш да, Советски Союза, ше дегІаярга диллача, Іалама ресурсашта лоаттабу тІахьожам бахьан долаш, политически экономически проблемашца дувзаденна цІенхашттарча довнашка яланза яргйоацача проблемаех цхьаяраш ераш я: йоалаш латталга. Цу проплането эггара йоккхагІйолча паччахьалкхене Іаьдал хьанга хургда, малагІа законаш хьан тІаийдергда? Да мала хургва Тюменерча мехкдаьтта е Узбекистанерча боамбе? Кхыметтел, аргда вай, малагІа ха лоархІаш — московски е моттигера — увттаергья поездий расписанеш?

Іаьдал Москвагара республикашка, регионашка, моттигерча Советашка дода. Массехк шу из процесс йолаенна, хІаьта дІахо гІоргйолаш а я. Нагахьа санна Іаьдал машара наькъаца дІалуш а хуле, цунах кегар а ца хуле, тІаккха цунах дикадар хургда советско-американски лоархІамеча гІулакхашта.

(ИАН).

М.-С. Динаев

ДАЬ ВАСКЕТ

(ДІаходедар. Доладур «Сердало» № 3, 5, 1.91 ш.).

Да волча чуваьлар из. Из гІеттавар. ТІаювхаш иккаш а юкъах хьерчаш тІехкар а долаш, маьнгена юххе гІанда тІа вагІар из, цунна дІатІахайна вагІар Василий Степанович.

— КІаьнк, хьавел, хьаюхе таттал из истол, — аьлар дас.

Пена юхе латта истол, царна дІахьалхашка оттадир Вослана. Чехкка нана йолча вена, — из ноанал деш йоаллар, — цІена гата а ийца ваха, из гата истола тІа тессар цо.

— Говрага хьожаш хилалахь, кІаьнк, — аьлар Василий Степановича.

— Дирст багара а яьккха, дІаоттаяьй аз-м из, — аьлар Вослана. — Я хІама а йиллай хьалхашка.

— КІант ва, шедар хьайна хов, хІама дІахьалха даккха ца дезаш, — хоаставир из Василий Степаовича.

Ший даьнен хьашан фу деза хьожаш, дІадийхар хьада кийча волаш, наІара юхе дІаэттар Вослан.

— Іоха, — аьлар цунга Василий Степановича. — Е ара ловзагІо хьайна.

— А, укхаза латташ дикагІа хет сона, — лоацца жоп делар Вослана.

— Волле, мала хий дахьаш вола, — аьлар дас.

Сиха ваха сирдаьккха йоккха кружка йиза шийла хий дахьаш вера Вослан. Даьга дІаеллар цо кружка. Мухарбика, дІа а ийца, Василий Степановичага кховдайир кружка.

— Хий молий Іа?

— А, мала Іа.

Мухарбика, кхо-бин къург а баь, кІаьнкага юхаеллар кружка.

— Кхы да аз? — хьаьттар Вослана, цу чура дар дІа а даьккха, керда хий да дага волаш.

— Кхы дезац, — аьлар дас.

Кружка дІайихьар Вослана. Юха чу а вена, ше лаьттача дІаэттар.

Цун дан Василий Степановичи цхьацца къамаьлаш деш бар. Гуш дар, Мухарбика уравагІа хала долга, хІаьта а садеттар цо.

— ДІахьанаравала хьайна, — аьлар Василий Степановича. — Аз бехк боаккхаргбац хьох.

— Сайна дикагІа хеташ вагІа со-м, — гІийло велакъажар Мухарбик.

— ДикагІа-м хетацар хьона, сох бехк кхоабаш вагІах, — сомо оаз а ухийташ, къамаьлаш дора Василий Степановича. — Шо, гІалгІай, тамаш йолаш нах да: эздел чІоагІа леладу оаш.

— Эздел леладер, дехкеваргвац, — аьлар Мухарбика.

— Са вІий бераш да, укхал кІеззига доккхагІа а хургдолаш, — Вosланагахьа корта тессар Василий Степановича. — Мичара хІанз яр санна вайна фу деза хьежаш латтаргбар уж. Вешта, уж латтабелча а, цар нанас латтийтарг а бацар.

— ХІара къамош ше-ший оамал, ше-ший Іаьдалаш да. Во дар дергдац хьа вІий бераша а.

— Во дар-м дергдацар цар, цох-м кхерацар со. Цхьабакъда, цхьаццадола хІамаш шун къамагара хьа-м Іомадайтаргдар аз царга. ЦІаккха а, вокхагІвар ура а латташ, зІамагІвар Іохайна вогІаргвац шун. Къонабараша цІаккха а къоаной болча гІаьле озаргьяц. Массехказа а дайнад сона, кагийча наха: вокхха саг гучаваьлча, шоай бера гІаьленаш Іокхувсаш, чехкка уж дІахьулаеш, йоаеш, цунга уж бІарга ца яйта. Дика деций из? ЧІоагІа дика да.

— Из-м дика дар, Степаныч, вешта, бокъонца бакъдар хар хьона дезе. хьалха хиннараш бац гІалгІай а хІанз. ЧІоаггІа хувцаеннай тха оамалаш. тхо даьмехкара арадаьхача укх массехка шера. Хьалха мишта дар. Веха саг бІаргагургвацар хьона тха йоккхача юрта, хьо цу юрта бІаь шера вахе а. Къонахчо, моллагІа из вале а. нагахь санна цхьа моттиг нийсъенна, менна волаш цІавоагІе, фуннагІ а дора къоаношта ше бІарга ца вайта, иштта чсташта а, кхыметтел бераштa а. Сесага а, хьашт дале. ше менна волга дІахайтаргдацар цхьаволчо. ХІаьта хІанз? БІаь грамм малар ший къамаргах Іочудаьлча, из еррига юрта дІахалцца соцаргвац, леларгва, цІогІа детташ, яппараш еш, жІаьлеш Іехадеш хул. ХІамах эхь а хетаргдац.

— Бакълув хьо. — аьлар Василий Степановича. — ЧІоагІа хувцабеннаб нах. Тхо, эрсий а чІоаггІа хувцаденнад тІеххьарІа хана. Бакъдар, дувцаргда аз хьона. Укхаза наьха саг мичав. Хьалхарча замалахьа мел лакха, мел цІена лоаттадора эрсеша шоай сий. Пушкина, Лермонтова, иштта Лев Николаевич Толстойя, Чехова, Бунина произведенеш Іойийшача тоъам ба, бокъонца эрсий дог, эрсий оамал кхетаяра. Денал а. тешам а, дега цІенал а, дега хьаьнал а, камаьршал а — деррига а шоашка долаш хиннаб эрсий. Цхьабакъда, хІанз...

— ХІанз а ба эрсий-м, Іа яхача тайпара сий долаш, — цун къамаьла юкъейккхар Мухарбик. Велакъежар из, цхьа хІама дагадеха. — ГІалгІаша фу оал хой хьона?

— Фу оал? — велакъажар Василий Степанович а. Кхетадир цо, Мухарбика цхьа сакъердаме хІама а дагаденалга.

— ГІалгІаша оал: эрсечул дикагІа саг хила йиш яц, нагахь санна из цІена эрсе вале. Со кІаьнк волаш, сай дас оалаш хезад сона уж дешаш.

— Хьалхарча хана нах а цІена хиннаб, цар гІулакхаш а цІена хиннад, — аьлар Василий Степановича. — ХІаьта хІанз? Оапаш бувца а, оакхал де а, къоалаш де а — моллагІа хІама хьаде эхь хетац наха. Цудухьа, ба-кх шоайла вІаший ца безаш, шоайла гоама, къиза. ЦаІ шоллагІчох кхер, дош ала бахьац...

ПОВЕСТЬ

Цхьабакъда, цІаьхха тІарш аьнна, тата эккхийташ тІоара далийтар цунна дас. Вослан ийккха ший даьна бІарахьежар. Шийна цо из тІоара хІана техар кхетаданзар цо, Кхыметтел велха а велханзар из, ше чІоаггІа лозаваь воллаше.

— Лийта хьа хІана лацанзар Іа, из говра тІа ховш, дала дІаваккхарг! — аьлар Мухарбика. Алхха тІаккха мара кхетаданзар Вослана шийгара даьнна гІалат. Вешта, хІаьта а из гІалат дизза шийна дІатІаэцалацар цунна. «Са фу бехк ба, тха доалахьа говр ца хилча, нувр ца хилча? — йоахар цо ший дагахьа. — Уж яларе, со а ховш хургвар, сай фу де деза. Іомавенна хургвар...». МоллагІа бахьанаш Вослана лехе а, бехк цун бар.

Кхы цунгахьа юха а ца хьожаш, цІагІа дІачувахар да.

Ши-кхо ди даьккхар Вослана, даьна раьза воацаш, корта чубехкаш лелаш. Юххера а вицвенна дІавахар. Даси нанаси шоашта таІазар дича, чехка дицлу бераштa. ХІаьта из, хетаргахьа, Іалаьмате дика а да. Дан нанен массаза дан нанеи хила деза, хІаьта бераш, бераш хила деза. Иштта ца хуле, цІагІа эхь-эздел хургдац, машар хургбац, беркат, ираз латтаргдац.
гІатта а ца могаш

КІира даьлча, вІалла гІатта а ца могаш, метта висар Мухарбик. Бутт баьлча — кхелхар...

«Гайна - ганза бокъо яргья гІалгІай а... ЦІабергзаргба шоай даьймехка. Баха ховшаргба шоай лаьтта, шоай цІеношка. Из ха кхаьчача, из ди деча, со а цІавигалаш. Дийна хуле, дийна волаш... Из ираз-м сога кхоачаргдацар. Со лай, са дакъа укхаза ма диталаш. ІІахьолаш. ДІаволлалаш со вай тайпан кашмашка».

Уж дар Мухарбика ше леш тІеххьара аьнна дешаш. Из дар... цун васкет.

Массехк шу даьлар Мухарбик венначул тІехьагІа. Коммунистически партен ткъоалагІа съезд а хилар, нохчаштеи гІалгІаштеи тІера халкъа моастагІий яха цІи а дІаьккхар, цІабаха бокъо а яьлар. ТІаккха дагадехар Марета а цун къонташта а Мухарбика даь васкет. Дагадехар аьлча а, диц-м цІаккха а деннадацар царна из, цхьабакъда, хІанз из кхоачашде дезаш дар. Мишта? Из цхьаннена а хацар. Хайча а, хала гІулакх дар из. Марета вокххагІвола воІ Хьасан, ваха, шоай юрта вахача Осман - моллаца дагаваьлар. «Дакъа цІададаьха дезац, — аьлар молла. — Из дала во лаьрхІад. Саг ше венна дІавеллача валла веза». «Со кхет, — йистхилар Хьасан, — цхьабакъда, даь васкет кхоачаш ца дича доалий тхо?» — «ХІама дергдац. Цох къа хургдац шоана. Вешта, шоай да дІавелла воалла моттиг цІаккха йиц ма е, йиш йолча хана доагІаш, боарзага хьожаш хила».

Иштта Осман - моллас а кхыча боккхача наха а аларца, кхоачаш ца деш дисар Мухарбика васкет.

Кавказе цІабаха атта дацар, массанена кортамукъале яьннаяле а. Іоббалабеш-м, доахан кхувлача вагонаш чу а бехка, герзех диза ха а оттадаь, чІоагІа лорабеш, бІарг тІера ца боаккхаш боалабаьбар уж. ХІаьта хІанз, цІаболхаш, шоай мукъагІа битабар: шоашта моге билеташ а эца, шоай йиш яле. хьашт-дале, цІа а гІо, ак аьнна дий, цхьаннахьа ца долхаш Іадда Іе. Иштта яр яьнна бокъо. Уж накъабаха кІадарбараш а бацар, царна духьалбахна Кавказера бараш а бацар. Цхьабакъда, хІаьта а деррига дуне шоай долаш санна хетар гІалгІаштеи нохчаштеи: «ЦІа! ЦІа! ЦІа!» — — яхаш, декар хІаране дог. Кхы яхаргдац царех «халкъа моастагІий», «тийшаболх баьраш», «бандиташ». ХІанз хІаране йиш хургья, ший безам болчча вахар дилла, безам болчча деша отта, безам болчча ваха. Иштта хетар хІаранена. Цхьабакъда, из иштта хиланзар. Из иштта хила гарга а хиннадацар. Дукха ха ялалехьа. из кхетадир Вослана а. Дика кхетадир...

Хьасан Кавказе цІавахача шоллагІча шера, МГУ журналистски факультете деша эттар Вослан. Из атта хиланзар. Цкъа-дале, цІагІа дукха таро йолаш бацар уж. ХІаьта Москве водачоа дикка ахча дезар. ШозлагІдале, нана метта яр. Ший мар Мухарбик веначул тІехьагІа, каст-каста метта южар из. Кхайкор кхийттачоа тара дар цунна а. КхозлагІ-дале, хала дар экзамен дІаяла а. МГУ, ховш ма хиллара, моллагІъяр санна вуз яц: дукха кагий нах хул цига деша баха гІерташ.

Мичча бесса дале а, Вослана аьттув баьлар цу вузе деша отта. Кхоъ-динъ шу хьалха. вай мехка столице Москве а ваха, университете дешаш хургва хьо, аьлча, вІалла тешаргвацар из. Вешта, цхьаь цаІ гІалгІа а нохчо а тешаргвацар. Юртара юрта баха а бокъо йоацаш лела уж, мишта тешаргбар. Москве гІоргда шо, аьлча? Цхьабакъда, зама хувцаеннаяр, цунца хувцамаш хулаш латтар спецпереселенций вахаре а. Из бахьан долаш дар, Вослан Москве нийсвалар а.

Латвера венача цхьан зІамигача сагаца общежите цхьан цІагІа нийсвеллар Вослан. Феликс яр цун цІи. Тайпан цІи — Скудра. Юкъерча дегІара вар из. КІеззига меттаза а лелхар. Цхьа безаме, дог-цІена, камаьрша саг вар Феликс. Стипенди зІамига дар. Цох, наьха декхараш дІаделча (кхо сом, пхи сом, тума), хайра хІама йисацар юхе. Студентий ираза цу хана столовешка маьхк мах боацаш яр. Хрущева доладаь хІама дар из. ВІалла даар а доацаш шоаш бисача, студенташа, ши шай, эппаз ахча ийце столове а бахе, цхьа-ши пела чай эцар. ТІаккха, Іо а хайше, истола тІа оархнинга чу латтача маькха чІегилгаш хьайнеш, царна тІа горчица а хьокхаш, дІайха чай тІа а молаш, хІама дуар. Цох дикка гІо хулар студенташта. Цхьаькха а дар студентий аьттув болаш: коартолаш чІоагІа дарегІа яр. Кийлах итт кепиг мара даннкъацар. Сомах итт кийла йоагІар уж. Хьаьца шортта йолаш а яр тикашка. Генарий даьттаца — из а дарегІа лар цу хана — аргІ-аргІагІа коартолаш кхорзар студенташа. Маькхаца юар. Чай тІа а меле, биза а бизе, дІаболхар. Цхьабакъда, даим алхха цхьа коартол мара хІама ца дуаш а ваьха варгвац саг. Цунна дулх а деза, даьтта а деза, кхыдола даараш а деза. Цхьаболча студенташта хІара бетта-бетта ахча ухийтар цІагІара. Царна атта дар: уж цІаккха меца лелацар. Цхьабакъда, Вослана ягІацар цІагІара хІама Феликса а ягІацар. ХІаьта а... шоай садаацар цар. Шоаш ираз долаш хетар царна. Уж ба а бар ираз долаш. Уж Москве эггара дикагІа йолча вузе деша багІар. ХІаьта студентий вахар ший тайпара коа сакъердаме да. Дукха довза, дукха ха йиш я. Меца-м лел уж каста-каста. Фу дергда. Де хІама дац. Мел эшар паччахьа а хиннадац, йоах.

Шоаш вІалла а ахча доацаш бисача, илли доаккхар цар эрсий меттала:

— Денег — ни гроша,
Но поет душа,
У ингуша,
У латыша!

ТІаккха, бахе, яьсса шушаш хьагулйора. Уж я къаракъ чухинна, — из а молцар наггахьа, аьлча а, стипенди хьанийцача дийнахьа е шоллагІча дийнахьа, — кефир, е шура чухинна. Цох деннача ахчах, маьхк а, коартолаш а, кІолл а ийце, нагахь санна из ахча тоъ, шуша къаракъ а ийце, «той» дора. Шоаех хьатохар цхьаши новкъост. Дика биза а бизе, е биллиардах ловзар, е кино, е кагий нах халха бувлача площадке болхар. Наггахьа латар-тохар а нийслора. Наггахьа. ВІашагІлета гучабаьлча, университетера, дІабоахар студенташ. ХІаьта из цхьаннена а дезацар.

Цхьа ха яьлча, ахча даха а Іемар Вослани Феликси. Машиннаькъа станце а ухаш, вагонаш тІара мухь Іобоассабеча къахьегар цар. Цига дуккха ухар студенташ, уж шиъ иха Іацар. Дикка хІама яккха вІаштІехьа доалар цар цкъаза. Тамаш а яцар, хІана аьлча, хала болх бар из. Вагонаш тІара Іойоассае езар хьу, кирпишк, цемент, коартолаш, хьоар, шекар, кабуц, помидораш, иштта кхы а, кхы а, кхы а. Къаьстта сакъердаме хетар царна конфеташ, печенеш, пряникаш, кхыйола мерза хІамаш Іойоассае шоаш оттабича. Уж яа йиш яр цар, шоаш бизза лца, цкъа-дале. ШозлагІадале, цІаяхьа а вІаштІехьа доалар, лочкъайийн. Вешта, цар цох къоал а лархІацар. Фуд, цахаддаш йизза хьатІаухача вагонаш чура массехк килограмм апельсинаш, шоколадаш е кхыйола мерза хІамаш йихьаяр, аьна? ХІаьта а цига лаьтта Іолегаш, наха коташ тІабетташ ма ухний уж. Иштта хетар Вослании Феликсаи.

(ДІахододар хургда).

ДикагIдар дагакхоабаш

ОЧЕРК

ЗIамига волаш гучайоал сага дегIах йоалла начIал. Вайна дуккхаза бIаргадайнад беро шийна дукхагIа деза ловзараш хоржаш. ЦаI хул лорах ловза безам болаш, вокхан дукхагIа дезаш хул «гIишлонхой» а хинна къахьегар. ХIаьта, вайна ховш ма дий, Моцарта кхо шу даьлча музыкаца хьоашал тесса хинналга. ХIаране ше-ший хул искусстве вуга никъ. Ший бар из хIанз аз вувцаргволча Медов Алика а.

Вайнах 40-ча шерашка цIагIара а баьха Iобахьийтача хана, Целиноградски области бахаш бар цар дезал. Цига ловш йолча шелалах, моцалах дукха нах бовш хиннаб. Иштта йоагIача Iаьржача саготоно дIадихьар Алика эггара хьамсарагIа, бочагIа, хозагIа хеташ хинна даи нанеи. Цу хана кхо шу даьнна волча кIаьнка дика кхета а дацар ше сенах ваьннав, хIаьта а дега хоамаша хьалхадоалар цунна хила ца дезар хинналга. Кастта, наьна кулга йIовхал йоацаш, даь хьастар доацаш висалга хайра кIаьнка.

Иштта хьаболабелар хургволча хьехархочун вахара никъ. БелгIалдаккха деза, иллиалархой кийчбеш, Iомабеш вола хьехархо из хилар. Ший юхьиг санна даим хала хиннаб цун никъ воккха хилча, вахаре йоагIаш йола моттиг хьалаьца дIаволавелча.

Алика дагалувц уж гаьнара хала шераш. «Кхо вошеи цхьа йишеи дар тхо. Со дезале зIамагIа вар. ХIанз а духьаллатт сона тхоаш даьхача Софиевка оалаш хиннача юрта отташ хинна шелал. Да нана доацаш хиларо кхы а шеллора тха вахар. Кастта воккхагIвола Мухьмад ФЗО дIавуг...».

Алик йиълагIча классе дIачуваьннавар Караганде вахаш вола Мухьмад волча еоаш дIаболхача хана. Цу ханалехьа дикка дахчан пандар локхаш хиннав кIаьнк. Лекха ца Iеш, цун тIехьа илла даккха, каьхата пандарца локхаш хьахеза йиш дахчан пандарца яккха ховш вар. Вайнах «Сибгре» бахача хана каст-каста хулаш хиннад ловзараш, цар а дикка лер ютар кIаьнка музыкацара безам дег чу дIачIоагIбеча даькъе. Цунца цхьана хьахулаш латтар илли алацара безам а.

Иштта лелаш - хьувзаш, эггара хьалха цIабоагIараш ца Даймехка кхоач Медовгlар дезал а. ЦIакхьача дукха ха ялалехьа Грознера Октябрьски районерча цхьан ремесленни училище деша вода кIаьнк. Уж ханаш дагаух цунна: «Галашкарча школа директор вар цхьа воккха саг. ВорхI класс ца яьккхача дIаэцацар училище. Сох къахьийттача цо елар сона деша вахара эша справка. Цу тайпара, слесара-сантехника болх а Iомабаь дIаболабелар са къахьегами никъ!.

Алхха балха говзал караерзаяь Iанзар из училищен тхов кIала, цигарча халкъа инструментий оркестра юкъе гитара, дахчан пандар локхаш хиларах музыка кIоаргагIа яйзар, инструменташ дIалакха шаьрвалар из.

Сантехник, музыка, илли — дукха шоайла бувзам болаш дац уж дешаш, хIаьта а Алика вахаре цхьана таплуш дар уж хIамаш. Балхо гIо дора цунна сискал яа, музыка, илли карадерзо арабаьккхача новкъа оагIув хьаллоацар. Атта-м дацар иштта ваха. зIамига урхе а йоккхача халонашца яха. ХIаьта а, дIагIертар зIамсаг ше тIайнца гIулакх Iо ца дуллаш, ший никъ кхы а чоалхане боахаш.

1962 шера дар из, Х. Нурадилова цIерагIча театре ГИТИС-е деша бахийта хоржаш бар кагий нах. Фухха хуле а цига чакхвала везача кхоккхе туре дакъа лаца лаьрхIар Медовс а.

«Халхар гойта, илли ала, литературни произведени еша езаш вар деша водар. Кхоккхе а турах чакхбаьнараш дIалаьрхIача ялх саг мара вацар, со а волаш. Драмтеатра а кино а актера факультете дIаэттар-кх со, аьнна, хийттадар. Хийттар чакхдаланзар. Юкъера дешар дийша аттестат дац аьнна витар».

Цкъа ца деш дисар хана йIоаххала кхоачашдеш оамал я Алика. Цун тешал а деш, деша отт из сайранарча школе, цига цхьайтта класс чакхйоаккх. Вешта аьлча, ше школа чакхъяьккхача дIахобахьа, аьнна алхха цхьа никъ хорж цо. Из никъ бар Грознерча музыкальни училищен вокальни отделене деша ваха безам хиларца бувзабенна. Цу новкъара валац Медов.

Иллиалархо хила ловра аьнна доалаш дац гIулакх, эшаш я дика оаз, ха деза музыкага ладувгIа, из нийса тIаэца. Уж шеддола хIама дIадаьлча, хьона говзал хьалуш вола хьехархо ший гIулакх кIоаргга довзаш, дешархочох визза вола иллиалархо хьавергволаш хила веза. Цу тайпара хьехархой беттабеннаб цох вахара новкъа.

Классически произведенеш дIалакха Iомалуш волча зIамсага цIаккха а дагарбалацар моттигерча авторий а советски композиторий а иллеш аларцара безам. Ха дIа ме йода цо Iома а дир, дIа а аьлар уж. Илли оалача зIамигача саго шийна тIаэзар радио болхлой теркам, цо дIаоала массехк илли дIаязде лоархI.

«Цу хана ши романси ши иллин дIаяздир аз, — дагалувц цо. — Оаха дIаяздаь иллеш аз дIаьннад аьлча тешаш хиннабац цу хана цига болх баь цхьабсла хьакимаш. Цудухьа, царна бIарга а гуш дIаала дийзар са уж. Цул тIехьагIа цу сахьате дIайийцар со балха, цига цхьан шера болх а бир аз. Плиев Махьмад - СаIида стихашта даьккха дар аз дIаоалаш хинна цхьа илли, романсаш П. И. Чайковске яр, цул совгIа аз доахар къаьнара эрсий, украински иллеш».

Дукха болх бинзар укхаза Медовс, цхьа шу даьлча из деша вода Ленинградерча Ленина орден лелаеча Н. А. Римски - Корсакова цIерагIча Паччахьалкхен консерваторе. Дийша ваьлча, концертни иллиалархо, хьехархо хила везаш вар. Шин шера деша отта кийчо еш хул из, кхы а пхи шу дешаш доаккх. Кийчон отделене вагIарах консерваторе дIачувоалаш дукха хIама ховш, дикка дегIавена иллиалархо хилар цох. Боккха кхаъ санна тIайцар гIалгIай зIамигача саго кхоалагIча курсе шийна хьеха СССР халкъа артист Константин Николаевич Лаптев вар. Цун хIара заняти цIей хулаш хиннад зIамсага.

Эггара вогIа ца, нагахь санна дешархойн хьехархойн шоайла кхеташ ца хилча. Цу тайпара моттигаш нийслуш хиннай Лаптев валехьа хиннача хьехархоштен къонача иллиалархочоан юкъе. Цар чIоагIа новкъарло йора цунна ший говзал дегIакхувла. Из бакъдеш хиннад Константин Николаевича дешаш

а: «Хьо эггара хьалха со волча венача хана хьона фу Iомадергда, сенгара дIаволалургва ца ховш йишъехаяр са», — аьннад цо. Шийл хьалха хиннараша Медовна хIама ца Iомадаьлга хьагойташ дар уж дешаш.

Ше дIаоалача классически произведенешта юкъе зIамсага къаьстта а езаеннарех яр «Евгений Онегин» яхача опера чуйоагIа Ленске ари. Из цо дика дIаоалаш санна хетар Лаптевна а цун урокашка баьгIача кхыча артисташта а. Шерагара шу мел доал цIенхаштагIа йолча произведенешка воалаш латтар Алик. ХIанз цунна ховра Верди, Чайковски, Римски - Корсакова произведенеш, эрсий а украински а иллеш.

«Ийс саг вар тхо мехка халкъа артиста классе, — йоах цо. — ДIа-юха бахаб, дIаннйсбеннаб уж балхаш тIа. Комаров Александр «Ленконцерте» ва, А. Лебедев Новосибирскерча театра солист ва, бурят Тугулов Анатолий Улан-Удерча оперни театре ва».

Сона хьалхашка яда К. Н. Лаптевс вай мехкахочоа кулг а яздаь енна ший пластинкаш. Алхха хьехархо хинна Iийнавац из, дика хьехамча, новкъост а хиннав. Цхьана салаIа, чкъаьрий даха, музыках къамаьл де, рагар дувца ухаш хиннаб кагий нах шоашта везача сагаца.

Консерваторе дешаш волаш йовз бай мехкахочоа Шилова Валентина а. ШоллагIча курсе волаш хоттаденна из хьоашал дIа ца хадаш таханарга кхаьчаб уж. Дикка ха я уж цхьана баха, Руслан яхаш воI ва цар.

Шилова ше Латверча Даугавпилс яхача городера я, цигара яха хиннай Ленинграде деша. Дукха къамаьл хилар са цунца вахарах, музыках, адамех лаьца. ХIаьта, моллагIча хIамах дувце а цунна корадоагIар нийса, дег чу дужаш ала дош. Дукха ха йоацаш Грознерча театрально - концертни зале илли оалаш яйра сона Шилова. ХьалхагIа сона ца хезача артисткас дIааьнна «Травушка - муравушка» яха эрсий илли дукхадезаделар ладувгIаш баьгIараштa.

— Грозне болх бе ера со хьахьожаярах а мар укхаза хиларах а, — йоах Валентинас. — Кхыча городий театраша хьийхаяр со. Царех дар Уфимски, Ульяновски, Красноярски театраш, амма аз Грозный хержар, хержа дехке а яьннаяц.

Шилова Валентина хIанз Нохч - ГIалгIай Паччахьалкхен филармоне балха я, тамашийна хоза ек цун оаз. Цудухьа, дега тоам беш хул цо дIаоала оперни ареш, романсаш, царех я Верде а Пуччине а произведенеш. Моттигерча композиторий балхаш а да артисткай репертуаре. Боккхачарна а зIамигачарна а езалу цо дIаоала С. Димаева, А. Шахбулатова язъяь берий иллей циклаш.

Классически произведенеш... Эггара хьалха царга ладувгIа венача кхетаерггйий-те уж? Цу хаттара гонахьа дукха дийцар сона Шиловас а, Медовс а. Цу хьакъехьа цар шинне а цхьа уйла яр: берий беша денз Iомае еза классика. ЗIамагIчарна Iомае мегаргйолаш я Чайковске, Мусоргске бераштa лаьрхIа произведенеш. ДIаоалаш санна атта-м дац из де, цига хьехара шоай гIулакх довзаш бола специалисташ беза. Массехк дош ала лов, школашка музыка Iомаярах а. Илли алара урок школе йолаш я, цхьабакъда цига профессех кхетам лац, ноташ Iомадац. Уж хIамаш доацаш музыка дукхаезаш, из кхетаеш бола нах хьалкхувргбац. Цунга хьежжа мара йиза хургьяц концертни залаш.

Таханарча эрсий эстрадах фу хет-те царна? Цох а къамаьл хилар тха: «Сона чIоагIа дукхаеза массехк итт шу хьалха хинна эстрада, — аьлар Шиловас.— Утесова, Шульженкос, Магомаева дIааьннача иллеша йоккха дегагIоз лу са сина тахан а. Цар иллеща да вахар кхетадайта дешаш, шовдан оаз санна хоза бека мукъам. Таханарча эстрадаца из бIаргагац сона».

1980 шера, республика музыкальни искусство дегIайоалаеча, юкъарча вахаре хьинаре дакъа лацарах Шиловайна еннай «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни артистка» яха цIи.

Тхоай къамаьл чакхдалалехьа са ха безам хилар музыкаца шоай вахар хетта хьабоагIача маран сесаган дагалатта уйлаш малагIаш я.

«Сай иллеш кхетадеш, дезаш бола нах дукхагIа хиларга сатувс аз», — аьлар Шиловас.

ХIаьта, Медовна, хьехархо хиларах тарра, дагадоалар кхыдар да: дика иллиалархой кийчбар. Цхьацца хIама хIанзле карагIдаьннад цунна. Масала, укх тIехьарча хана вайна везавенна Мусхабов ИсмаIал цун классе дийша ва. Иштта цо чIоагIа сатувсачарех да дешара паргIата хургйола керда музыкальни училище хьалъяр.

Цар Iадика а йийца хьавоагIаш массехк дош тIатехар аз: «Кхоачаш хийла шун уйлаш». Иштта ала безам хул дикадар дага мел кхоабача нахага.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) Нохч - ГIалгIай Паччахьалкхен филармоне солистка В. Шилован Даймехка цIавена Каз. ССР Абая цIерагIча операн балетеи Паччахьалкхен театра солист С. Байсултанови.

С. АРЧАКОВ.

Даьй дика оамалаш, хоза гIулакхаш

ТIехьенна беркате хургда

Хьамсара «Сердало», моаршал да хьога!

Шеко яц, газето ший къаман дика а во а дувцаш хилара — дика совдалар ловш, во дIададалар дезаш. Каст-каста хул «Даьй дика оамалаш, хоза гIулакхаш»,— цIи йолча рубрика кIал кепатеха вайнаьха оамалаш ювца материалаш. Оалаш да «Къаьнадар хоастаде, къонадар эца», — аьле. МоллагIа-фуннагIа дале а даьша хьийха къаьнара дукха хIамаш цIаккха къалургдоацаш да. Царех да саг яр-яхар, цига де-леладе дезар.

Укх шера 24-ча ноябре арадаьннача «Сердало» газета тIа, лакхе цIи яьккхача рубрика кIал кепатехаяр «Кагий нахи мехкарийн шоайла вIаши бовзара никъ ма бехка», яхаш корт а болаш Б. Костоева корреспонденци. Вай зIамигача къаман йоккха проблема а хинна хьалхашка латтача гIулакхах дувц авторо. Тахан я а яц кагий нахи мехкарийн вIаши бовзара йола моттиг, саг йодача е къаьстта йоагIача мара. ТIаккха малагIа хьал - таро я вайга цу новкъа дIаходаха? Мишта белгалдаьд къонабараш вIаши бовзара хьал гIалгIашта юкъе? Сона хетачогIа, тахан хьадда белгалдаьха наькъаш дац вай из проблема къоастанра. Хилча бакъахьа-м дар. Ца хилча дарг а дац!

Авторо дIахо дувц. «Кхо машина яхар замелагIа, коа кхы а дукха машинаш йоллаше». Сона хатта лов, малагIа йиIий е саг йоагIача виIий да ва ший той долча дийнахьа хатар хилар дезаш? Дог тийша оал аз, цхьаккха а вац е хург а вац. Къайле йолаш хIама дац, цхьайолча гIалгIай коа саг йоагIача моттиге боаккхагIчарна ца ховш ялх-ворхI машинаца кагий нах замелгIа бахача, цар новкъа «туржаI» оттадеш хилар. Хийла моттиг цийсъеннай саг йоагIача дийнахьа аварех нах лозабеш, саг леш. Из бахьан долаш вайнаьха боккхийча наха ваIад яьй кхоъ мара замелгIа машин ца яхийта, лоаллаш ханна нийсбенна нах а болаш. Аз бехк баккхац из деча фусамдайх. Бакъда, хана йIоахалла со теш къамо из хIама цхьа хоадам а баь наха сакъердаме хургдолаш тоадергхиларах.

ВIалла хIама хургдацар 15—20 машин замелгIа яхача, 20—25 йоI юкъе йолаш, кхы а дукхагIа кагий нах болаш. Укх тIехьарча 10—15 шера сона сайна дагаягIац замей мехкарашца уж дIаоттабаь, саг йодача коа къамаьл даь моттиг. ХIана? ХIана йицъялийтай вай къаман Iалаьмате хоза, эздий оамал? Сона хетачогIа, из юхадийнъе еза даьша хьийха эздел вIаши дIахьа эца, мехкарийн кагий нахи вIаши бовза гIо дергдола из башха дика гIалгIай оамал.

«Бегашта», аьнна, иззамо йолча моттиге дийца зоахалол хийла бакъхинна моттигаш я. Ховш да хьалха саг йодача - йоагIача баха кагий нахи мехкарийн лаьрххIе кийчлуш, цу денга цар сатувсаш хинналга. Хьанехка саг йоагIа е хьанехк маьре йода, аьле совгIат кечдеш хиннад. Оалаш тоам беце а, таханара гIалгIай саг йодайоагIа моттиг, цхьа наггахьа мара, таьзетал дукха эргаш хилац. (Сайх бехк ца биллар дех аз, из иштта аларах). Хьалха говрашца нах лелача хана вIалла сагота а боацаш, сабаре дIа а бахе, хоза новкъа совцаш ловзар а деш цIадоаладеш хиннад нускал. ТIаккха хIанз миштад? Машинаш яле а вай лакхе йийца кхоъ машин мара замелгIа йодац, халахете а. Уж ма хулла сиха дIа а бахе, нускал чу а хоадий, тIехьа бисар кхераш, санна, ше-ше хьалха вала гIерташ цIабоагIа.

Шеко яц, хьаьша бехк фусамдаьна санна, фусамдаь бехк хьаьшашта а болга. Долче, Iалаьмате дика хургдар замелгIа болхараш вIаши тIехьа, цаI ше хьаллаьцача моттигера машен ара хьалха а тIехьа, а ца йоалийташ. колонна хьисапе, машений фараш сегаш 40—50 километр сахьта сухал йолаш дIабаха, цIабаькхача. КагIича наха замей — мехкарий ураоттабаь къамаьл дергдола хIама дича а дика дар. Дукха ма дий вайнаьха сакъердам а хьаэца хьаькъал а дола лоаца зоахалолаш, хаттараш, легендаш, оамалаш, кицаш. Наха боаккхача безамца ладувгIаргда замей мехкарашца хозача вайнаьха эзделага, хьаькъале дувцача къамаьлашка, говза юхадерзадаьча хаттарга. Дог тийша ва со, дукха ба вайнаьха деша говза а болаш, метта шаьра а хьаькъале а бола кагий нах. КхувшйоагIача тIехьенна беркате хургда вайнаьха эздела массе оагIув (цо чулоац саг вича денз валлалца йола юкъ) шеввар оарцагIваьнна, сабаре вай дIахьехе: цIагIа, ара, школе, балха.

Кагий нахи мехкарийн вIаши бовзара гIо дергда, нагахь санна саг йодача а йоагIача а коа воаккхагIчун воаккхагIал долаш, вайнаьха ловзар дой.

Теша лов гIалгIай къамо, вешта аьлча, вай массане а цхьана даьша леладаь дика мел дар вахара юкъе доаладергхилар, цунах бизза пайда а эцаш.

С. МЕРЕШКОВ,
Назрановски района Аьлти-Юрта вахар.

Халкъа кхоллам

МоцагIа - моцагIа, цхьа бов хиннай ший доттагIашта - оалхазараштa куралаш еш, деррига дуне сийрдадоахаш къегадер ший ши бIаргба, яхаш. Малха хезад цо дувцар. Цо бовнага аьннад:

— Ма гIерта са сий хьайна тIадерзаде.

— Хьо мабий са сий хьайга даккха гIертар-м, аьннад бовно цо яхачох ца яшаш:

Иштта цар къовсам баьннача хьагулденнад деррига оалхазараш, цу шиннех бакъ малагIа лув хар духьа.

— Дика да, — аьннад Малхо, со цхьан юкъа дIалачкъаргба, тIаккха шо хьажалаш бовно дуне мел сийрдадоаккх.

ДIалечкъаб малх. ТIаенай боадо. БIаргаш кьерзош хиннай бов, цхьаккха дича а дуне сийрдадоалаш хиннадац. Юхахьакхийттаб малх. Сийрдадаьннад дуне. Хьаьтад Малхо:

— ХIанз фу хет шоана? Массане къоасталый бов. Цу хана денз бус мара дийнахьа араялац, йоах. бов.

ДIаяздаьр — Л. БЕКОВА.

Город Грозный. В. И. Ленина цIерагIа майда. Кердача шера хетаяь кийчъяьча елкана юхе. Укхаза хIара денна хьахьокхаш я сакъердаме программа; иллеш, халхараш, сакъердаме яхьаш, ловзараш, бегаш, аттракционаш.

И. ПЛИЕВА сурт.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

Хаоттам

Тахан республике гIоллеи Грознен морхаш а йолаш, цхьайолча моттигашка лоа а делхаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республкие 1—6, Грозне 2—5 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Кхоана морхаш а йолаш, цхьайолча моттигашка йоачан а йолаш, дохк а доаллаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана —2, —7, дийнахьа +1, +6 градус йолаш хилеи тарлу.

Метеостанци.

ТЕЛЕВИДЕНИ

10 ЯНВАРЬ,

ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — «Iуйре». (120+30).
9.00 — Деловой курьер.
9.20 — «Николай Вавилов» яха художественни фильм. 4, 5-гIеи сереш.
12.00 — ТСН.
12.15 — М. Горьке цIерагIча киностуде 75 шу дизарца. «Москва — Кассиопея». Художественни фильм.
16.35 — Папаи, мамаи, сои.
17.05 — Дунен халкъашта юкъерча конкурсий лауреат Н. Демиденко (фортепьяно) концерт.
17.45 — «...16 шу даьннеи бонкхагIеи».
18.30 — «Кхалсаг хьалаха». Истий художественно - публицистически журнал.
18.45 — «Охранная грамота» яхача циклера «Фряновские тропинки».
19.20 — Чемпионаца цхьана.
19.35 — «Николай Вавилов». Художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — «Шо хьех Карл Монка». (Австри).
23.05 — «Под знаком «Пи». Перерыв йолча хана (00.05) — ТСН.
00.50 — «Опасный поворот». Художественни фильм. 3-гIа сери.
2.00 — «Са Кармен». Музыкальни фильм.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийна гимнастика.
8.15 — Бераштa — фильм. «Вратарь».
9.00 — Испански мотт. 1-ра шу.
9.30 — Концерт юных вокалистов.
10.30 — «Замор» яхача документальни фильма премьера.
10.50 — Цхьан актера театр. П. Ершов. «Конек-Горбунок» яха фильм-концерт. Iоеш СССР халкъа артиста О. Табакова.
12.00 — Испански мотт. 2-гIа шу.
12.50 — Ритмически гимнастика.
13.20 — «Свое подсобное». Документальни фильм.
13.40 — «Трускавеце мала гIоргва». Художественни фильм.
17.20 — Передачай программа.
17.25 — «Еттийта сона — чIоагIагIа хургва». Документальни фильм.
18.05 — ИПП.
18.45 — Фильм - реклама.
18.50 — Соьлжа-ГIалин коьрта маьждиг муха дIадовду из дар (нохчий меттала).
19.20 — Хоккей. ДоттагIлен вIашагIкхетар. «Виннипег Джетс» (Канада) — ЦСКА.
Перерыв йолча хана — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.45 — СССР Верховни Совета сессе.
22.45 — «Хьалха хинна да, хьалха хинна вoI». Художественни фильм.
00.10 — «Эрсий Iа» искусства фестиваль.

11 ЯНВАРЬ.

ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — «Iуйре». (120+30).
9.05 — «Николай Вавилов». Художественни фильм. 5, 6-гIа сереш.
12.00 — ТСН.
12.15 — М. Горьке цIерагIча киностуде 75 шу дизарца. Бераштa лаьрхIа художественни фильм. «Пили йIиги». (1945 ш.).
13.00 — «...16 шу даьннеи бокхагIеи».
15.00 — ТСН.
15.15 — М. Горьке цIерагIча киностуде 75 шу дизарца. «Отроки во Вселенной». (1974 ш.).
16.35 — Концерт молодого итальянского квартета. (Итали).
17.05 — Мультфильм.
17.15 — ЙоккхагIча классе дешабагIараштa лаьрхIа литература.
18.00 — 1991 ш.—Моцарта шу. Композитора произведенеш.
18.45 — Прогресс. Информаци.
19.15 — «ВИД» программа.
19.30 — «Николай Вавилов». Художественни фильм. 6-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — «ВИД»-о гойт: «Взгляд», МТВ.
Перерыв йолча хана (00.00)— ТСН.
1.00 — «Свадебное путешествие перед свадьбой». Художественни фильм.
2.05 — «Вспомним, братцы, Руси славу». Музыкальни программа дакъа лоацаш я Московски военни округа ансамбль.
2.45 — «Дорога в море». О путешествии в Швецию на чемпионат Европы по парусному спорту.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийна гимнастика.
8.15 — «Зиерат. Поклонение». Научно - популярни фильм.
8.35, 9.35 — Музыка. 7 класс.
9.05 — Английски мотт. 1-ра шу.
10.05 — Английски мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Географи. 6 класс.
11.05 — Сои, мамаи, папаи.
12.05 — «Обыкновенная жизнь доктора Бызова». Документальни фильм.
13.05 — «Хайтарла» яхача крымско - татарски паччахьалкхен ансамбла концерт.
13.50 — «Бывший папа, бывший сын». Художественни фильм.
17.35 — Передачай программа.
17.40 — «Прогноз на завтра, или «Чертово колесо». Документальни фильм.
18.10 — Музыкальни открытка.
18.50 — «Копилка». Мультфильм.
19.00 — «Открытый час». Передаче дакъа лоацаш ва ЧИР Министрий Совета председателa хьалхара заместитель В. М. Данилеци Совмина председателa заместитель Р. И. Зыгаловаи. (Духьалара эфир).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Аш хаьржана иллеш» (нохчий меттала). (Юхахьовкхар).
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.45 — СССР Верховни Совета сессе.
22.45 — «Гран-па». Художественни фильм.

Спорт

Пайдане болам

Диъ шу хьалха еррига профсоюзни обществаш: «Буревестник», «Труд», «Урожай», «Локомотив», «Спартак» — вIашагIа а теха, профсоюзий ВДФСО хьайир. Хано хьахьекхар из дарах цхьаккха пайда ца баьнналга. Цул совгIа, тайп-тайпарча яхьашка дакъа лоацаш йола профсоюзни спортобществаш кIезигъелар, котало яккхара тIехьара къовсам лаьгIбелар.

ДIадахача шера тIеххьара бутт чакхбоалача деношка ВДФСО Обсовета президиуме дийцар из дош. Цига дийцачун кIийлен тIа вIашагIъеллар «Спартак» яха Нохч-ГIалгIай республикански профсоюзни спортклуб. Дика хеташ тIайнцар из хоам республикерча дуккхача наха.

Цунца дувзаденна массехк дош ала безам бар са «Спартака» историех. Вай мехка из вIашагIъеллай 1935 шера 19 апреле. Массехк бутт [illegible] а дIабахьржар. Лоацца юкъа спартаковцаша доккхий толамаш даьхар вай мехка хинна ца Iеш, доазол арахьарча яхьашка а. «Спартак» вIашагIъелла ши шу а даьннадацар, цунна Ленина орден луча хана. Даьхен эггара дезагIдола совгIат делар спартаковца Старостин Николая, Къахьегама Цlеча Байракха орден елар Старостин Александра, Знак Почета орден — Знаменский Серафима, Знаменский Георгена, Бойченко Семена, Старостин Андрея, Алексеев Анатолена, кхычарна.

Спартаковцашта шоай Даьхе мел чIоагIа еза хьахьекхар Сийлахь-боккхача Даймехка тIема шераша. Советски Союза Турпалаш хилар цу общества доакъашхой М. Поливанов, Д. Челядинов, Е. Цыганков, Е. Ежов, А. Снитковский, В. Карандинов, М. Поплавский, Г. Токуев. Царна юкъе ва вай мехкахо Иодис Алексей Дмитриевич — цу хана хиннача республикански футбольни команда вратарь. [illegible] цIавеначул тIехьагIа ший моттиг дIалаьцай цо, дуккхача шерашка республика спортивни сий лорадеш хьа а венав. Орденашцеи медалашцеи белгалбаьккхаб грозненций-спартаковций Б. Рахимова, В. Власова, С. Парсегова, кхычар тIема никъ.

Спортивни общества историе эггара сийрдагIйола оагIув лархIа мегаргья цун доакъашхоша Олимпийски ловзарашка, дунен а Европа а чемпионаташка дакъа лаьца хилар. Мишта йицъе мегаргья «Спартака» дикагIболча викалий Шагинян Граната, Болотников Петра, Симонян Никита, Нетто Игора, Стариков Вячеслава, кхычар цIераш.

КIезига дакъа юкъедихьадац цу болама Нохч-ГIалгIай республикански «Спартак» яхача ший лоIамеча общества викалаша. Тренераша С. Авраамовас, Д. Багаева, Г. Бутенкос, М. Волосевича, П. Дьяченкос кхычара [illegible] хьалкхебе. Царех бу велосипедисташ В. Казанков, О. Богодухов, В. Бирюлькина; некдераш И. Шейко, О. Кузнецов, Т. Иванов, дозал айдераш А. Таймаев, И. Кундурханов, Р. Гаштыгов, И. Джабраилов, кIалтохарах латараш Р. Бадалов, А. Вараев, А. Бисултанов, А. Музыкашвили. Цар яьха сийлахьа цIераши коталонаши дIаязъе дукха ха эш.

Юха вIашагIъеллача «Спартака» керттера декхараш — спортсмений говзал лакхъяр, республика а, Россе а, мехка а сборни командаш кийчъеча дакъа лацар, хIаьта иштта физкультурно-массови болам дегIабоалара а унахцIенал чIоагIъяра а тIадерзадаь балхаш дар. Цул совгIа, цо тIахьожам лоаттабергба берий-кхувшбоагIарий спортивни школаша бу болх тоабара, спортивни база чIоагIъяра, 1992 шера хургдолча Олимпийски ловзарашта кийчо яра.

ДIадахача шера тоъал дукха толамаш дахьад спортивни клубай викалаша. [illegible] донст Бахаев ИбраьхIим студенташта юкъе СССР, Европа, дунен чемпион хиннав. Хьагучох, из Олимпийски ловзарашка ваха мегаш ва. Самбист Дикиев Хас-Мухьмад СССР а дунен а чемпион хиннав. ТIехдика гойтамаш долаш ба Е. Беляев, Б. Вараев, Г. Огнерубова, А. Токаев, А. Ахмедханов, С. Вараев, М. Мутаев. 1990 шера кийчваьв дунен халкъашта юкъерча класса 3 мастер, СССР спорта 24 мастер. Из деча овсаре къахьийгад тренераша Ф. Куцела, С.-С. Абуева, Р. Гиназова, Г. Бутенкос, М. Волосевича, А. Гасаева, Р. Чахаева, И. Аюбова, М. Киселева, А. Ивакина, А. Исакова, Л. Мусаева, кхычар.

Юххьанца цхьацца халонаш хургья спортивни клуба вахаре. Укхаза къоастаде деза финансировани яра, спортивни гIирсаш лахара, унахцIено лораяра тIадерзадаь балхаш дара, спортинвентарь Iалашъяра дешаш. ХIаьта а теша лов, уж халонаш эшае тха низ кхоачаргхиларах.

К. ЕВЛОЕВ,
спортклуба отдела заведующи.

РАДИО

10 ЯНВАРЬ,
ЕРА

7.50 — Хоамаш.
7.50 — 8.00 — Хаоттам. Ашараш.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Театра актераш илли оал (гIалгIай меттала).
11.15 — Халкъа эхь — эздела лаьца къамаьл (нохчий меттала).
11.45 — 12.00 — Болхлошта хетар.
17.15 — Передачай программа.

ПIАЬРАСКА,
11 ЯНВАРЬ.

7.30 — «Юртара Iуйренаш».
7.45 — 8.00 — Перестройка публицистий бIаргаца (гIалгIай меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — «Юртара вахар» (нохчий меттала).
8.45 — 9.00 — Ответственноста дефицит (гIалгIай меттала).
11.00 — 12.00 — Хьалхалаттача коллектива сурт.
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.31 — «ЦIи сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 — ДIалохк. Р. Евлоевас.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — Ашараш.
18.40 — 19.00 — Нахи, шераш, вахари (гIалгIай меттала).

Газета 1973 шера еннай «Знак Почета» яха орден

НАШ АДРЕС:

«СВЕТ» Газета Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики, Чечено-Ингушского рескома КПСС.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 75.